

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO KATEDRA

DOVILĖ VITKAUSKAITĖ
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA

**PROCESO ATNAUJINIMAS:
SAMPRATA IR REIKŠMĖ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
dakt. Rimvydė Lukšytė

Konsultantas –
doc. dr. Stasys Vėlyvis

Vilnius, 2004

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Civilinio proceso atnaujinimas Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje.....	6
1.1. Proceso atnaujinimo instituto raida Lietuvoje XX – XXI amžiuje.....	9
1.2. Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos, proceso atnaujinimas ir jų skirtumai.....	12
1.3. Civilinio proceso atnaujinimas ir teismo sprendimo teisinė galia.....	18
2. Civilinio proceso atnaujinimo samprata.....	21
2.1. Proceso atnaujinimo pagrindų analizė.....	21
2.2. Proceso atnaujinimo samprata.....	32
3. Civilinio proceso atnaujinimo reikšmė.....	40
4. Problemos ir pasiūlymai.....	47
Išvados.....	54
Literatūros sąrašas.....	57
Santrauka.....	61
Summary.....	62

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso¹ (toliau LR CPK) XVIII skyrius numato įsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių peržiūrėjimo pagrindus bei tvarką proceso atnaujinimo būdu. Per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį nuo 1990 metų proceso atnaujinimo institutas buvo nuolat keičiamas, ir tik 1999 metais, įsigaliojus civilinio proceso kodekso pakeitimams, jis buvo atskirtas nuo kasacinio proceso. Nuolat kito ir proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas. Proceso atnaujinimas yra savarankiška bei paskutinioji civilinio proceso teisės moksle išskiriamų civilinio proceso stadijų, kurios metu, esant LR CPK numatytiems pagrindams, patikrinami įsiteisėję teismo sprendimai ir nutartys. Tai fakultatyvioji stadija, tad konkrečioje byloje jos gali ir nebūti. Ar bus atnaujintas civilinis procesas paprastai priklauso nuo byloje dalyvaujančių asmenų valios (ginant viešąjį interesą – generalinio prokuroro) bei aplinkybių buvimo, kurios lems ar bus atnaujinamas civilinis procesas. Proceso atnaujinimo stadija nėra būtina, todėl tokie teisiniai santykiai rečiau susiklosto praktikoje. Tačiau svarbu pabrėžti, kad civilinio proceso atnaujinimo institutas leidžia maksimaliai užtikrinti, kad nebūtų palikti galioti neteisėti ir nepagrįsti teismo sprendimai, padeda užtikrinti ir garantuoti žmogaus teisių bei teisingumo įgyvendinimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nekartą paminėjęs, kad proceso atnaujinimo baigtoje nagrinėti civilinėje byloje institutas yra svarbi priemonė, suteikianti galimybę suinteresuotam asmeniui apginti pažeistas savo teises ir interesus, kai nebėra galimybės jų apginti teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės instancinės sistemos būdais.

Proceso atnaujinimo tema nėra plačiai išnagrinėta civilinio proceso teisės moksle. Proceso atnaujinimo atribojimas nuo kasacinio proceso, pagrindų procesui atnaujinti pildymas bei kaita, instituto teorijos bei teisminės praktikos analizės trūkumas lemia poreikį nuodugniau išanalizuoti civilinio proceso atnaujinimo institutą, suformuluoti jo sampratą ir atskleisti reikšmę. Darbo problemos buvimą parodo ir tas faktas, jog literatūroje nėra tiksliai suformuluota proceso atnaujinimo samprata. Remiantis šiame darbe naudojamais metodais, ir bus siekiama suformuluoti civilinio proceso atnaujinimo sąvoką, požymius bei atskleisti reikšmę.

Tyrimų objektas. Tyrimo objektą apibūdina pats temos pavadinimas – civilinio proceso atnaujinimas: samprata ir reikšmė. Magistrinio darbo tyrimo objektas yra proceso atnaujinimas kaip vienas civilinio proceso teisės institutų.

Tyrimo dalykas. Tyrimo dalykas yra civilinio proceso atnaujinimo instituto požymiai, pagrindai, samprata, sąvoka, atnaujinimo reikšmė, instituto raida, teismų praktika.

¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr.IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.

Dėl darbo apimties nenagrinėsime vykdymo proceso (po proceso atnaujinimo bylos) bei materialinės teisės klausimų.

Darbo tikslas: analizuojant ir lyginant dabar galiojančio ir anksčiau galiojusio civilinio proceso kodekso bei jo pakeitimo ir papildymo nuostatas, reglamentuojančias proceso atnaujinimą, taip pat lyginant su kitų šalių civilinio proceso kodeksuose įtvirtintomis proceso atnaujinimo normomis, nagrinėjant literatūrą, *suformuluoti* civilinio proceso atnaujinimo sampratą ir *atskleisti* civilinio proceso atnaujinimo reikšmę.

Uždaviniai: siekiant minėto tikslo išskirti šie uždaviniai:

- remiantis istoriniu lyginamuoju metodu išnagrinėti civilinio proceso atnaujinimo instituto raidą Lietuvoje;
- palyginti civilinio proceso atnaujinimo instituto reglamentavimą užsienio šalyse;
- išnagrinėti proceso atnaujinimo instituto ypatumus;
- suformuluoti proceso atnaujinimo sampratą;
- atskleisti proceso atnaujinimo reikšmę;
- išsiaiškinti kiek efektyviai ši civilinio proceso stadija veikia praktikoje, padaryti instituto funkcionavimo praktinę analizę (išnagrinėti teismų praktiką bei statistinius duomenis).

Tyrimo metodai: darbe bus naudojami teoriniai bei empiriniai metodai.

Teoriniai tyrimo metodai. Lyginant civilinio proceso atnaujinimo instituto kaitą įvairiuose Lietuvos istoriniuose etapuose, o taip pat lyginant šį institutą su analogiškais Rusijos, Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos ir kitų užsienio šalių institutais bus naudojami lyginimo ir lyginamasis istorinis metodai.

Kaip jau minėta, literatūroje nėra suformuluota civilinio proceso atnaujinimo samprata ir sąvoka. Tai bandysime padaryti remiantis sintezės bei analizės metodais, tai yra analizuojant įvairią literatūrą bus bandoma išskirti tam tikrus požymius, savybes, o visa tai jungiant į visumą sukurti naują kokybę – sąvoką.

Empiriniai tyrimo metodai: teisinių dokumentų kiekybinė ir kokybinė analizė. Minėtų darbo tikslų bei uždavinių siekiama nagrinėjant įvairius teisinius dokumentus, tai yra norminę literatūrą (įvairius įstatymus), teismų praktiką bei vadovėlius, straipsnius ar kitus leidinius.

Tyrimo šaltiniai. Siekiant šio darbo tikslo, buvo naudojama norminė literatūra: Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai, tarptautiniai dokumentai, užsienio šalių civilinio proceso įstatymai; kita literatūra: knygos, vadovėliai, disertacijos, straipsniai; teismų praktika.

Šia tema yra rašę Lietuvos autoriai: V. Nekrošius, V. Mikelėnas, K. Ramelis, užsienio autoriai: Н. А. Громов, В. В. Николайченко, Ю. В. Францифоров, Л. С. Морозова, И. М. Зайцев.

Darbo struktūra. Rašant šį darbą buvo siekiama išlaikyti skyrių loginius ryšius bei nuoseklumą pereinant nuo vienos temos dalies prie kitos. Darbą sudaro įvadas, 4 skyriai, išvados, darbe naudojamos literatūros sąrašas ir santrauka lietuvių bei anglų kalbomis.

Pirmajame skyriuje lyginama proceso atnaujinimo institutas, jo samprata bei vieta kontrolės formų tarpe įvairiose valstybėse, nagrinėjama istorinė proceso atnaujinimo instituto raida Lietuvoje, aptariamos teismų sprendimų kontrolės formos, proceso atnaujinimas ir jo vieta, instituto bruožai, taip pat siekiama išnagrinėti pusiausvyros problemą tarp teismo sprendimo stabilumo ir sprendimo teisingumo principų.

Antrajame skyriuje nagrinėjami civilinio proceso atnaujinimo pagrindai, jų požymiai bei pateikiama civilinio proceso atnaujinimo samprata.

Trečiajame skyriuje atskleidžiama proceso atnaujinimo instituto reikšmė.

Ketvirtajame skyriuje nagrinėjamos su magistrinio darbo tema susijusios problemos, t.y. tam tikrų atnaujinimo pagrindų atitikimo proceso atnaujinimo esmei problema, 366 str. 1 d. 7 p. proceso atnaujinimo pagrindo buvimas ir kasacijos bei apeliacijos pagrindu. Atnaujinimas ir įsiteisėjusio sprendimo teisinė galia, išimtys teismų praktikoje. Pateikiami pasiūlymai.

Darbo pabaigoje pateikiamos suformuluotos išvados bei nurodomas naudotos literatūros sąrašas. Taip pat pateikiama santrauka lietuvių bei anglų kalba.

Sąvokos. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne² žodis *samprata* - tai ko nors suvokimo būdas, pažiūra, koncepcija. Kita sąvoka *reikšmė* - 1. tai, ką dalykas (žodis, ženklas, mostas ir pan.) žymi, reiškia: Pagrindinė, perkeltinė žodžio r. Skaitinė r. 2. Svarba: Tai didelės ~ės dalykas. Magistriniame darbe naudosimės antrąją pateikto žodžio reikšmę. Taigi darbe siekiama suformuluoti proceso atnaujinimo sampratą bei atskleisti civilinio proceso atnaujinimo svarbą (reikšmę).

Magistro baigiamajame darbe civilinio proceso atnaujinimas nėra suprantamas kaip teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma, tačiau kalbant apie proceso atnaujinimą bus vartojama peržiūrėjimo formos sąvoka, kadangi atnaujinus procesą byla pakartotinai nagrinėjama ir peržiūrimi teismo aktai (kalbant apie teismo sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formas (apeliacija ir kasacija) taip pat gali būti vartojama peržiūrėjimo formos sąvoka, nes šiose formose taip pat peržiūrimi teismų aktai). Teismo aktai yra sprendimai, nutartys, nutarimai, teismo įsakymai. Darbe kalbant apie teismo sprendimus, kurie peržiūrimi atnaujinus procesą, paprastai turima omenyje plačioji sprendimo prasmė.

² Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – 3-čiasis patais. ir papild. leid. – V.: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993.

1. CIVILINIO PROCESO ATNAUJINIMAS LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISĖJE

Proceso atnaujinimo instituto reglamentavimas gana skirtingas įvairiose valstybėse. Skirtingi proceso atnaujinimo pagrindai bei vieta tarp sprendimų kontrolės formų (instituto priskyrimas arba nepriskyrimas teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formoms) lemia vis kitokią proceso atnaujinimo sampratą. Lietuvos civilinio proceso teisėje šis institutas nuolat kito. Ilgą laiką proceso atnaujinimas buvo suprantamas kaip teismo sprendimų (nutarčių) peržiūrėjimas pirmosios instancijos teisme paaiškėjus naujoms aplinkybėms. Pagrindų, kuriais remiantis atnaujinamas procesas, sąrašą sudarė keturi pagrindai, atitinkantys dabar galiojančio LR CPK 366 str. 1 d. 2-5 punktus. Toks pagrindų sąrašas bei proceso atnaujinimo samprata buvo Lietuvos tarybiniame civiliniame procese. Minėtas atnaujinimo pagrindų sąrašas (paprastai suprantama kaip naujai paaiškėjusios aplinkybės) išliko ir daugelyje buvusios Tarybų Sąjungos valstybių: Armėnijoje, Azerbaidžane, Baltarusijoje ir kitose NVS valstybėse; be to, čia proceso atnaujinimo klausimus sprendžia šių valstybių aukščiausieji (kasaciniai) teismai.

Azerbaidžano Respublikoje bei Armėnijoje civilinis procesas atnaujinamas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių atitinkamai Azerbaidžano Aukščiausiojo Teismo plenumė³ ir Armėnijos kasaciniame teisme⁴. Taip pat ir Rusijos Federacijos civilinio proceso kodekse įtvirtinta nuostata, kad „įsiteisėjęs teismo sprendimas, nutartis gali būti peržiūrėti pagal naujai paaiškėjusias aplinkybes (RF CPK 392 straipsnis)“⁵. Tai atitinka dalį LR CPK įtvirtintų proceso atnaujinimo pagrindų sąrašo. Rusijos Federacijos CPK įtvirtinti peržiūrėjimo pagal naujai paaiškėjusias aplinkybes pagrindai atitinka LR CPK 366 str. 1 d. 2-5 punkte įtvirtintus pagrindus. LR CPK įtvirtintų civilinio proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas yra platesnis nei tik ką išnagrinėtų valstybių. Tačiau kai kurių autorių nuomone, tokie atvejai, kada bylą išnagrinėja neteisėtos sudėties teismas, kai teisėjas asmeniškai suinteresuotas proceso baigtimi, nėra atnaujinimo pagrindas. „Toku būdu, kurio nors iš nurodytų asmenų padarytas nusikalstamas pasikėsinimas į teisingumą neįeina į naujai paaiškėjusias aplinkybes. Ši išvada paremta: įrodymų falsifikacija padaryta teisėsaugos organų asmenų nėra naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis, nes skirtingai nuo faktų, kurie nebuvo žinomi teismui nagrinėjant baudžiamąją bylą, nežinojimo požymio čia nėra“. „Byla turėtų būti peržiūrima priežiūros tvarka, o ne atnaujinama pagal naujai paaiškėjusias

³ <http://www.lexinfosys.de/document.asp?id=5205>; prisijungimo laikas: 2004 m. rugsėjo 8 d.

⁴ <http://www.lexinfosys.de/document.asp?id=2505>; prisijungimo laikas: 2004 m. rugsėjo 8 d.

⁵ Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации, 2002.

aplinkybes”⁶. Rusijos Federacijoje įsiteisėję pirmosios instancijos teismų sprendimai (nutartys) remiantis naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis yra peržiūrimi sprendimą (nutartį) priėmusiame teisme. Remiantis naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis peržiūrimi apeliacinės, kasacinės ar priežiūrinės instancijos teismų priimti sprendimai (nutartys), jei šie teismai pakeitė pirmosios instancijos teismo sprendimą ar priėmė naują sprendimą; sprendimai (nutartys) peržiūrimi tame teisme, kuris pakeitė teismo sprendimą arba priėmė naują (Rusijos Federacijos CPK 393 str.)⁷.

Moldavijos civilinio proceso kodeksas⁸ įtvirtina platesnį civilinio proceso atnaujinimo pagrindų sąrašą nei klasikinės keturios naujai paaiškėjusios aplinkybės. Be šių pagrindų, kaip ir Lietuvoje, į sprendimo peržiūrėjimo pagrindų sąrašą yra įtraukti atvejai, tokie kaip: atšaukiamas arba pakeičiamas teismo sprendimas, nuosprendis ar nutartis arba kito organo sprendimas ar nutartis (nutarimas), kurie buvo pagrindas tam sprendimui ar nutarimui, kurie dabar turi būti peržiūrėti, priimti; teismo priimtas sprendimas dėl neįtraukto į dalyvavimą byloje asmens teisių ir kt. (Moldavijos civilinio proceso kodekso⁹ 449 straipsnio f, g punktai). Proceso atnaujinimo pagrindais yra ir atvejai, kai priimtas sprendimas kliudo priimti teisėtą sprendimą kitoje byloje; panaudotas įstatymas, kurį Konstitucinis teismas pripažino nekonstituciniu (449 str. h, p.)¹⁰ ir kt.

Daugumoje valstybių proceso atnaujinimo institutas yra atribotas nuo kasacinio proceso. Šia patirtimi pasirėmė ir Lietuvos teisės kūrėjai 1998 metais galutinai atribodami proceso atnaujinimą nuo kasacijos ir suteikdami proceso atnaujinimui savarankiško instituto statusą. „Remiantis istorinėmis kasacinio proceso ištakomis, kasacinis teismas negali nagrinėti bylos iš esmės, tirti ar iš naujo vertinti faktų ar įrodymų, o yra įgaliotas tikrinti tik teismo sprendimo teisėtumą, t.y. nustatyti, ar žemesnės instancijos teismas nepadarė esminio teisės pažeidimo”¹¹. „Pagrindinė Aukščiausiojo teismo funkcija yra teisės aiškinimas ir vienodas teismų praktikos formavimas, todėl proceso atnaujinimo funkcija jam yra nebūdinga ir svetima, kadangi faktines bylos aplinkybes nagrinėti nėra jo kompetencija”¹².

Vokietijos civilinio proceso kodekse¹³ įtvirtinti civilinio proceso atnaujinimo būdai: įsiteisėjusiu sprendimu baigtas procesas gali būti atnaujintas pateikus kasacinį skundą (ieškinį dėl pripažinimo negaliojančiu) ir restituciją (ieškinį dėl peržiūrėjimo) (Vokietijos CPK 578 str.).

⁶ Громов Н.А., Николайченко В.В., Францифоров Ю.В. О действии принципов публичности и диспозитивности при возобновлении уголовных и гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам. – Правосудие. С. 190.

⁷ Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации, 2002.

⁸ <http://www.lexinfosys.de/document.asp?id=7190#ras3gl38>; prisijungimo laikas: 2004 m. rugpjūčio 24 d.

⁹ <http://www.lexinfosys.de/document.asp?id=7190#ras3gl38>; prisijungimo laikas: 2004 m. rugpjūčio 24 d.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Teisinės minties šventė – 2004. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 201.

¹² Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 236.

¹³ <http://www.dejure.org/gesetze/ZPO>; prisijungimo laikas: 2004 m. liepos 20 d.

Pagrindai atnaujinti procesą yra išdėstyti Vokietijos CPK 579 ir 580 straipsniuose: 1) jei nuosprendį priimančio teismo sudėtis neatitinka įstatymo; 2) jei priimant sprendimą dalyvavo teisėjas, kuris pagal įstatymą buvo nušalintas nuo teisėjo pareigų, jeigu ne dėl šios kliūtis nesėkmingai buvo pateiktas prašymas nušalinti arba kasacinis skundas; 3) jeigu priimant sprendimą dalyvavo teisėjas, nors jis dėl savo šališkumo buvo nušalintas, o prašymas nušalinti buvo pripažintas pagrįstu; 4) jeigu viena iš procese dalyvaujančių šalių buvo atstovaujama ne pagal direktyvas/taisykles, jei ji aiškiai ar tyliai [tylėdama-aiškiai to neišreikšdama] neišreiškė pritarimo dėl teismo proceso vedimo; 5) jeigu priešininkas [oponentas], duodamas priesaika patvirtinančius parodymus, kuriais remiasi teismo sprendimas, tyčia ar per neatsargumą sulaužė priesaiką; 6) jeigu dokumentas, kuriuo remiasi teismo sprendimas, buvo surašytas klaidingai ar suklastotas; 7) jeigu liudininkas ar ekspertas, kurių parodymais ar ekspertizės išvadomis remiasi teismo sprendimas, pažeidė priesaiką sakyti tiesą; 8) jeigu šalies atstovas ar priešininkas ar jo atstovas teismo sprendimą išgavo nusikaltimu, susijusiu su teisiniu ginču; 9) jeigu priimant sprendimą dalyvavo teisėjas, kuris teismo ginčo metu nusizengė tarnybinei pareigai kurios nors šalies atžvilgiu; 10) jeigu nuolatinio teismo, ankstesnio specialaus teismo arba administracinio teismo sprendimas, kuriuo remiasi teismo sprendimas, buvo panaikintas kitu teisiniu sprendimu; 11) jeigu šalis: a) toje pačioje byloje paskelbtą, anksčiau įsiteisėjusį teismo sprendimą arba b) kitą dokumentą randa arba pateikia, ir jie lemtų šaliai palankesnę sprendimą. Vokietijos civilinio proceso kodekso normos susiję su proceso atnaujinimu yra specifinės, tai lemia šios valstybės teisinės sistemos specifiskumas, o šiame darbe šios nuostatos pateikiamos siekiant supažindinti skaitytoją su nagrinėjamo instituto reglamentavimu užsienio valstybėse.

Austrijos CPK 530 straipsnis nustato, kad byla gali būti atnaujinama šiais pagrindais: 1) paaiškėjus dokumentų suklastojimo faktui; 2) nustatius melagingų liudytojų parodymų ar melagingos eksperto išvados faktą; 3) nustatius byloje dalyvaujančių asmenų nusikaltimo faktą; 4) nuteisus bylą nagrinėjusį teisėją už su bylos nagrinėjimu susijusį nusikaltimą; 5) paaiškėjus esant naujų įrodymų ar faktų; 6) išnykus sprendimo, kuriuo remtasi, *res judicata* galiai¹⁴.

Prancūzijoje bylos dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių peržiūros specialia procedūra, vadinama *requete civile*. Pagrindas atnaujinti bylą yra kitos šalies apgaulė, paaiškėjusi priėmus sprendimą, taip pat rašytiniai įrodymai ar priėmus sprendimą paaiškėjusi įrodymų klastotė¹⁵.

Italijoje byla atnaujinama, kai priėmus sprendimą paaiškėja vienos šalies ar advokato apgaulė, turėjusi esminę reikšmę bylai, teismo nuosprendžiu patvirtinamas įrodymų klastojimo faktas ar teisėjo nusikalstami veiksmai, taip pat paaiškėja naujų įrodymų, kurių pareiškėjas negalėjo gauti anksčiau dėl *force majeure* arba kitos šalies kaltės¹⁶.

¹⁴ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Antroji dalis. - Vilnius: Justitia, 1997. P. 285.

¹⁵ Ten pat. P. 284-285.

Išnagrinėjus užsienio valstybių atnaujinimo institutą reglamentuojančias nuostatas, darome išvadą, jog čia proceso atnaujinimas dažniausiai suprantamas kaip teismo sprendimų (kitokių aktų) peržiūrėjimas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių tame pačiame teisme, kuris priėmė aktą.

1.1. PROCESO ATNAUJINIMO INSTITUTO RAIDA LIETUVOJE XX – XXI AMŽIUJE

Proceso atnaujinimo instituto Lietuvoje XX-XXI amžiuje reglamentavimas nebuvo vienodas. Proceso atnaujinimo kaip sprendimų (nutarčių) peržiūrėjimo¹⁷ formos vieta tarp kontrolės formų buvo nuolat keičiama. Taip pat kito ir proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas, teismai, nagrinėjantys prašymus, prašymo padavimo terminai.

Tarpukario Lietuvoje proceso atnaujinimo procedūra buvo vykdoma paduodant prašymus peržiūrėti sprendimą Vyriausiajam tribunolui (Civilinės teisenos įstatymas¹⁸, toliau CTĮ, 187 str.). 1940 m. Lietuvai tapus TSRS dalimi, CTĮ, kaip ir kiti nepriklausomos Lietuvos įstatymai, nustojo galios ir išgaliojo atitinkami TSRS teisės aktai. Tarybiniame procese bylos nagrinėjimas buvo atnaujinamas paaiškėjus naujų aplinkybių, pirmosios instancijos teisme. Tai iš dalies atitiko dalį dabartiniame LR CPK įtvirtintų proceso atnaujinimo pagrindų: LTSR CPK peržiūrėjimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių pagrindai atitinka dabartinio LR CPK 366 str.1 d. 2-5 punkte įtvirtintus pagrindus.

„Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, spėta pasinaudoti abejomis formomis. Iki 1999 m. sausio 1 d. CPK galiojo tarpukario Lietuvos patirtis, t. y. proceso atnaujinimo klausimus spręsdavo Aukščiausiasis Teismas”¹⁹. Pagrindai peržiūrėti bylą dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių tapo kasacinės bylos iškelimo pagrindais²⁰, o anksčiau galiojęs trisdešimt septintasis skirsnis „Įsiteisėjusių sprendimų, nutarčių ir nutarimų peržiūrėjimas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių“ neteko galios. Taigi kasaciniame procese buvo nagrinėjamos ir tos bylos, kurios paprastai yra proceso atnaujinimo dalyku. Doc. dr. V. Nekrošiaus nuomone, „tai nebuvo geriausias problemos sprendimo būdas proceso koncentruotumo bei Aukščiausiojo Teismo kompetencijos požiūriu. Kadangi proceso atnaujinimo pagrindai daugiausiai yra tam tikros faktinės aplinkybės (paprastai kalbama apie nova reperta), Aukščiausiasis Teismas, pripažinęs,

¹⁶ Ten pat. P. 285.

¹⁷ Magistriniame darbe civilinio proceso atnaujinimas nėra suprantamas kaip teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma, tačiau kalbant apie proceso atnaujinimą bus vartojama peržiūrėjimo formos sąvoka, kadangi atnaujinus procesą teismo aktai peržiūrimi esant LR CPK 366 str. išvardintiems pagrindams.

¹⁸ Butkys Č. Civilinės teisenos įstatymas. - Kaunas, 1938.

¹⁹ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 236.

²⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1994 m. lapkričio 8 d. Nr. I – 636, įsigal. 1995 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1994, Nr. 93-1809, 1994, 356 str.

jog egzistuoja proceso atnaujinimo pagrindas, pats nenagrinėdavo bylos aplinkybių, o tiesiog panaikindavo byloje priimtą sprendimą ir grąžindavo ją nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui. Taip vietoj vienos procedūros praktiškai buvo taikomos dvi ir bylos nagrinėjimas pailgėdavo. Kita vertus, pagrindinė Aukščiausiojo Teismo funkcija yra teisės aiškinimas ir vienodos teismų praktikos formavimas, todėl proceso atnaujinimo funkcija jam yra nebūdinga ir svetima, kadangi faktines bylos aplinkybes nagrinėti nėra jo kompetencija. <...> Be to, kasacinio skundo, kuriuo prašoma atnaujinti procesą, padavimo galimybė nebuvo ribojama jokiais terminais, todėl esant kokioms nors atnaujinimo aplinkybėms, procesas galėjo būti atnaujintas net po daugelio metų, o tai nesiderino su sprendimo stabilumu²¹.

1999 m. sausio 1d. įsigalioję LR CPK pakeitimai²² ir įtvirtinta civilinio proceso atnaujinimo tvarka leidžia išvengti dvigubo proceso, kuris buvo tuomet, kai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pripažinęs, jog egzistuoja proceso atnaujinimo pagrindas, bylos aplinkybių nenagrinėdavo, o panaikinęs byloje priimtą sprendimą grąžindavo bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. Įsiteisėjusio teismo sprendimo (nutarties) turinys iki paaiškėjus naujoms aplinkybėms yra laikomas teisėtu ir pagrįstu, vėliau turinys gali pasikeisti, todėl manoma, kad geriausia patikėti atlikti jų tyrimą tam teismui, kurio sprendimas turėtų būti pakeistas, t. y. pirmosios instancijos teismui, kuris taip pat geriausiai žino bylos aplinkybes ir atlieka pagrindinį vaidmenį tiriant faktines bylos aplinkybes procese²³. Prašymas atnaujinti procesą yra paduodamas pirmosios instancijos teismui, išskyrus dvi aplinkybes: kai prašymas atnaujinti procesą yra grindžiamas Europos žmogaus teisių teismo sprendimu, jis pateikiamas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui; kai prašymas atnaujinti procesą yra grindžiamas pagrindu, jog bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas, jis pateikiamas tam teismui, kurio neteisėtos sudėties teismas išnagrinėjo bylą (LR CPK 367 str.).

Tarybiniame civiliniame procese bylos nagrinėjimas buvo atnaujinamas paaiškėjus naujų aplinkybių. Tai iš dalies atitiko dalį LR CPK įtvirtintų proceso atnaujinimo pagrindų: LTSR CPK peržiūrėjimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių pagrindai atitinka dabartinio LR CPK 366 str. 1 d. 2-5 pagrindus. Visą atsikūrusios nepriklausomos Lietuvos laikotarpį civilinio proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas kito. Keitėsi ir viso proceso atnaujinimo instituto vieta, t.y. proceso atnaujinimas buvo arba kasacijos dalimi, arba savarankiška stadija. 1964 m. civilinio proceso kodekse su 1994 metų pakeitimais proceso atnaujinimo pagrindai buvo kasacinės bylos iškėlimo pagrindais (356 str.) bei pagrindu sprendimą panaikinti (371³ straipsnis. Sprendimo

²¹ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 236.

²² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII-959, įsigal. 1999 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3106.

²³ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 237.

panaikinimas, pažeidus arba neteisingai pritaikius procesinės teisės normas)²⁴. Lietuvos Respublikos 1995 m. birželio 13d. įstatymo Nr. I-950 ir 1996 m. liepos 9d. įstatymo Nr. I-1445 (Žin., 1996, Nr. 67-1606) redakcija buvo papildyta 371³ straipsnis bei nuosekliai išdėstyti naujai paaiškėjusių aplinkybių pagrindai, kuriais remiantis sprendimas turi būti panaikinamas.

Prof. V. Mikelėnas dar 1997 metais rašė: „Naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse bylos peržiūrėjimą dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių reikėtų įtvirtinti kaip atskirą įsiteisėjusių teismo sprendimų peržiūrėjimo formą ir netapatinti jo su kasaciniu skundu”²⁵. 1999 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos civilinio proceso pakeitimams²⁶, CPK buvo papildytas trisdešimt septintuoju skirsniu „Proceso atnaujinimas“. Procesas galėjo būti atnaujinamas esant 371¹⁸ straipsnyje numatytiems pagrindams. Šių pagrindų sąrašas atitinka dabar galiojančio LR CPK pagrindų sąrašą su šiais pataisymais: *a)* iki 2003 m. naujojo LR CPK įsigaliojimo vienu iš proceso atnaujinimo pagrindų buvo panaikinimas kaip neteisėto teisės akto, kuriuo remdamasis teismas išsprendė bylą (371¹⁸ str. 1 d. 9 p.). Dabar galiojančiame LR CPK tokio proceso atnaujinimo pagrindo nėra. Tačiau atsirado naujas pagrindas: jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida ir sprendimas (nutartis) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka (LR CPK 366 str. 1 d. 9 p.)²⁷. *b)* Taip pat papildyta naujai paaiškėjusių aplinkybių, kurios yra proceso atnaujinimo pagrindas, sąrašas. Pagrindu atnaujinti procesą gali būti tai, kad įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatyti žinomai melaginti šalies ar trečiojo asmens paaiškinimai (LR CPK 366 str. 1 d. 3 p.), taip pat jei panaikinamas kaip neteisėtas ar nepagrįstas valstybės ar savivaldybių institucijų individualaus pobūdžio aktas, kuris buvo pagrindas tam sprendimui, nutarčiai ar nutarimui priimti (LR CPK 366 str. 1 d. 5 p.). Anksčiau šios aplinkybės nebuvo įtrauktos į proceso atnaujinimo pagrindų sąrašą.

Iki 2003 metų sausio 1 d. naujojo CPK įsigaliojimo naikinamasis terminas paduoti prašymą dėl proceso atnaujinimo buvo ne daugiau kaip dešimt metų nuo sprendimo ar nutarties įsiteisėjimo, išskyrus atvejus, kai prašymas atnaujinti procesą yra grindžiamas Europos žmogaus teisių teismo sprendimu. Toks ilgas terminas nesiderino su sprendimo stabilumu, kadangi po dešimties (ar mažiau) metų atnaujinus procesą, bei pakeitus, panaikinus ir priėmus naują sprendimą (nutartį), sugriaunami iki tol nusistovėję tarp šalių ar kitų ginčo dalyvių santykiai. 2003 metais įsigaliojusiam kodekse šis terminas sutrumpintas iki penkerių metų: „prašymas

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1994 m. lapkričio 8 d. Nr. I – 636, įsigal. 1995 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1994, Nr. 93-1809.

²⁵ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Antroji dalis. - Vilnius: Justitia, 1997. P. 284.

²⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII-959, įsigal. 1999 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3106.

²⁷ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr.IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.

atnaujinti procesą negali būti pateikiamas, jeigu nuo sprendimo ar nutarties įsiteisėjimo praėjo daugiau kaip penkeri metai, išskyrus šio Kodekso 366 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodytą atvejį” (LR CPK 368 str. 2 d.). Taigi penkerių metų terminu nėra ribojamas prašymo atnaujinti procesą pateikimas, „kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad Lietuvos Respublikos teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai civilinėse bylose prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika” (LR CPK 366 str. 1 d. 1 p.). Tačiau, remiantis sistetine straipsnio analize, reikia pabrėžti, jog minimu pagrindu šalis, tretysis asmuo ar į bylos nagrinėjimą neįtrauktas asmuo gali paduoti prašymą atnaujinti procesą tik per tris mėnesius nuo tos dienos, kurią jį pateikiantis asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti aplinkybes, sudarančias proceso atnaujinimo pagrindą (LR CPK 368 str. 1d.).

Prokuroras, siekiantis apginti viešąjį interesą taip pat gali paduoti prašymą dėl proceso atnaujinimo bylose, užbaigtose įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi) (LR CPK 365 str. 2d.). Tiesa, dabar tokia teisė suteikta tik generaliniam prokurorui, tuo tarpu pagal senojo CPK 371¹⁷ straipsnį tokia teisė turėjo ne tik visi prokurorai, bet ir valstybinio valdymo institucijos, įmonės, įstaigos, organizacijos ar fiziniai asmenys.

Dar vienas esminis skirtumas tarp 2003 metais įsigaliojusio bei ankstesniojo CPK yra tas, kad vietoj buvusių dviejų proceso atnaujinimo byloje etapų (prašymo atnaujinti procesą priėmimo klausimo nagrinėjimas rašytinio proceso tvarka ir klausimo dėl proceso atnaujinimo bei atnaujintos bylos nagrinėjimas žodinio proceso tvarka), numatyti trys – prašymo atnaujinti procesą priėmimo klausimo svarstymas rašytinio proceso tvarka (1 etapas), klausimo dėl proceso atnaujinimo nagrinėjimas teismo posėdyje (2 etapas) ir pakartotinis bylos nagrinėjimas atnaujinus procesą (3 etapas). Tiek klausimas ar yra pagrindas atnaujinti procesą, tiek ar procesą atnaujinus buvusios aplinkybės turės įtakos sprendimo turiniui, yra sprendžiami žodiniu bylos nagrinėjimu, t. y. sudarant ginčo šalims ir kitiems dalyvaujantiems asmenims galimybę būti išklaustiems teisme. Toks proceso padalijimas sudaro palankias sąlygas operatyviai išspręsti paties atnaujinimo klausimą, nepainiojant jo su konkrečių bylos aplinkybių ir ginčo nagrinėjimu.

1.2. TEISMŲ SPRENDIMŲ TEISĖTUMO IR PAGRISTUMO KONTROLĖS FORMOS, PROCESO ATNAUJINIMAS IR JŲ SKIRTUMAI

Šio poskyrio tikslas – atskleisti teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų bei proceso atnaujinimo skirtumus, išsiaiškinti proceso atnaujinimo vietą tarp teismo sprendimų peržiūrėjimo formų. Civilinio proceso atnaujinimo institutas iki 1999 metais įsigaliojusių CPK pakeitimų buvo kasacinio proceso sudedamoji dalis, pagrindai peržiūrėti bylą

dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių buvo kasacinės bylos iškėlimo pagrindais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pripažinęs, jog egzistuoja proceso atnaujinimo pagrindas, bylos aplinkybių nenagrinėdavo, o panaikinęs priimtą sprendimą gražindavo bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. Akivaizdu, kad tai buvo dvigubas procesas, o bylos nagrinėjimas pailgėdavo. Be to, tai nesiderino su Aukščiausiojo Teismo funkcijomis, nes procesas apėmė klasikinei kasacijai nebūdingą procesą dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių.

Civilinio proceso teisės mokslas išskiria dvi teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formas: apeliacija ir kasacija. Šiomis formomis revizuojamas teismo sprendimas ar nutartis, tai yra jie peržiūrimi teisėtumo ir pagrįstumo tikslais. Pagal Didįjį teisinį enciklopedinį žodyną²⁸, terminas teisėtumas reiškia teisės subjektų – piliečių, pareigūnų, valstybinių organų, organizacijų, valstybės - tikslų ir nenukrypstamą teisės normų sekimą, griežtą ir pilną įstatymų ir jais remiantis priimtų juridinių aktų įgyvendinimą. Taigi teisėtumo principas civiliniame procese reikalauja, kad teismas ir kiti proceso dalyviai savo veikloje besąlygiškai vadovautųsi materialinės ir proceso teisės normomis. Iš čia teisėtu teismo sprendimu galime laikyti tokį sprendimą, kuris priimtas nepažeidžiant galiojančiuose įstatymuose nustatytų materialinės ir proceso teisės normų. Pagrįstas teismo sprendimas reiškia priimto sprendimo atitikimą nustatytoms ir iširtoms faktinėms bylos aplinkybėms.

„Teismas privalo išspręsti kiekvieną konkretų ginčą, kiekvieną atskirą bylą pagal įstatymus, teisės normas, kurios reguliuoja tuos konkrečius teisinius santykius tarp šalių. Tačiau tam, kad teisingai pritaikyti materialų įstatymą, teismas privalo nustatyti objektyvioje tikrovėje esančių juridinių faktų buvimą ar nebuvimą, lėmusių proceso atnaujinimo atsiradimą (pasikeitimą, nutraukimą), ir, kartu, iš teisinių santykių išplaukiančių teisių ir pareigų atsiradimą (pasikeitimą, nutraukimą)“²⁹. Remiantis aplinkybėmis, kuriomis rėmėsi šalys, bei naudodamasis savo teisėmis ir pareigomis inicijuoti, siūlyti procese, teismas turi nustatyti materialiąją tiesą. Jos nustatymas – tai priemonė įgyvendinti pagrindinį civilinio proceso teisės tikslą – ginti pažeistas ar ginčijamas šalių teises ir teisėtus interesus, įtvirtintą LR CPK 2 straipsnyje.

Tokiu būdu, teisėtas sprendimas reiškia teisingą materialinės teisės normų priskyrimą konkrečioms teisiniams santykiams, kurie yra teismo ginčo pagrindas. Sprendimo pagrįstumas reiškia sprendime suformuluotų teismo išvadų atitikimą teismo nustatytoms faktinėms bylos aplinkybėms ir šalių tarpusavio santykiams. Tik toks teisėtas ir pagrįstas sprendimas galės apginti tikrąsias dalyvaujančių byloje asmenų teises ir teisėtus interesus³⁰.

²⁸ Большой юридический энциклопедический словарью. Москва: Книжный мир, 2002.

²⁹ Морозова Л.С. Пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Москва: Государственное издательство юридической литературы.-1959. С. 4.

³⁰ Ten pat. С. 4-5.

Tačiau ne visada yra apginami asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesai; tokiu būdu ne visuomet teismo sprendimu pasiekiami pagrindiniai civilinio proceso tikslai. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse yra numatyta keletas institutų, kuriais remiantis galima būtų ištaisyti šiuos trūkumus ir pasiekti norimo tikslo. Šie institutai sudaro civilinio proceso kodekso III dalį - Teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei proceso atnaujinimas. Tai:

1. Neįsiteisėjusių teismo sprendimų apskundimas ir peržiūrėjimas apeliacine tvarka;
2. Įsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių peržiūrėjimas kasacine tvarka;
3. Proceso atnaujinimas.

Visus šiuos tris institutus vienija – teismo sprendimų ir nutarčių peržiūrėjimas. Tačiau jie nėra tapatūs. Paminėtini tokie skirtumai:

Pirma, asmenų ratas: apeliacinį skundą gali inicijuoti proceso dalyviai (LR CPK 305 str. Apeliacinio skundo subjektai). Taip pat ir kasacinį skundą gali paduoti tik dalyvaujantys byloje asmenys (LR CPK 342 str. Kasacinį procesą galintys inicijuoti subjektai). Prašymą atnaujinti procesą gali paduoti šalys ir tretieji asmenys, taip pat neįtraukti į bylos nagrinėjimą asmenys, jeigu įsiteisėjęs sprendimas ar nutartis pažeidžia jų teises ar įstatymų saugomus interesus. Prašymus dėl proceso atnaujinimo, siekiant apginti viešąjį interesą, CPK nustatyta tvarka gali paduoti Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras (LR CPK 365 str. Proceso atnaujinimas).

Antra, skiriasi peržiūrėjimo objektas. Apeliacine tvarka yra skundžiami neįsiteisėję pirmosios instancijos teismo sprendimai (įsakymai, nutartys), išskyrus CPK numatytus atvejus (LR CPK 301 str. Neįsiteisėjusių teismo sprendimų peržiūrėjimas apeliacine tvarka). Kasacine tvarka CPK nustatyta tvarka ir sąlygomis gali būti apskūsti ir peržiūrėti įsiteisėję apeliacinės instancijos teismų sprendimai ir nutartys (LR CPK 340 str. Įsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių peržiūrėjimas kasacine tvarka). Proceso atnaujinimo instituto peržiūrėjimo objektas – įsiteisėję teismo sprendimai (nutartys): „Bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi), procesas gali būti atnaujintas šiame skyriuje nustatytais pagrindais ir tvarka <...>” (LR CPK 365 str.).

Trečia, skiriasi sprendimo peržiūrėjimo pagrindai. Apeliacinio skundo pagrindas – bylos aplinkybės, įrodymai ir teisiniai argumentai, kuriais pagrindžiamas sprendimo ar jo dalies neteisėtumas ar nepagrįstumas (LR CPK 306 str. 1 d. 3 p.). Pagrindai peržiūrėti bylą kasacine tvarka yra: 1) materialinės ar procesinės teisės normų pažeidimas, turintis esminės reikšmės vienodam teisės aiškinimui ir taikymui, jeigu šis pažeidimas galėjo turėti įtakos neteisėto sprendimo (nutarties) priėmimui; 2) jeigu teismas skundžiamame sprendime (nutartyje) nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotos teisės taikymo ir aiškinimo praktikos; 3) jeigu

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika ginčijamu teisės klausimu yra nevienoda (LR CPK 346 straipsnis). Procesas gali būti atnaujinamas, jeigu yra šie pagrindai:

1) kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad Lietuvos Respublikos teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai civilinėse bylose prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika;

2) naujai paaiškėja esminių bylos aplinkybių, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu;

3) įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyti žinomai melagingi šalies ar trečiojo asmens paaiškinimai, liudytojo parodymai, žinomai melaginga eksperto išvada, žinomai neteisingas vertimas, dokumentų arba daiktinių įrodymų suklastojimas, dėl kurių priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas;

4) įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatytos nusikalstamos dalyvaujančių byloje ir kitų asmenų arba teisėjų veikos, padarytos nagrinėjant tą bylą;

5) panaikinamas kaip neteisėtas ar nepagrįstas teismo sprendimas, nuosprendis arba kitoks valstybės ar savivaldybių institucijų individualaus pobūdžio aktas, kuris buvo pagrindas tam sprendimui, nutarčiai ar nutarimui priimti;

6) jeigu viena iš šalių proceso metu buvo neveiksni ir nebuvo atstovaujama atstovo pagal įstatymą;

7) jeigu sprendime teismas nusprendė dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų;

8) jeigu bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas;

9) jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida ir sprendimas (nutartis) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras prašymus atnaujinti procesą šiame punkte numatytu pagrindu taip pat turi teisę paduoti ir dėl teismo sprendimų (nutarčių), kurie buvo peržiūrėti apeliacine tvarka.

Ketvirta, teismo teisių skirtumai. Apeliacinės instancijos teismo teisės yra nurodytos LR CPK 326., kasacinės – 359 straipsnyje. Minėtų instancijų teismai, be teisių, kurias turi ir teismai, nagrinėjantys proceso atnaujinimo bylas, išnagrinėję bylas apeliacine ar kasacine tvarka, taip pat turi teisę panaikinti pirmosios (apeliacinės) instancijos teismo sprendimą visą ar iš dalies ir perduoti bylą pirmosios instancijos teismui (apeliacinės instancijos teismui) nagrinėti iš naujo; kasacinis teismas turi teisę gražinti bylą pirmosios instancijos teismui (LR CPK 360 str.); teismai turi teisę panaikinti pirmosios (apeliacinės) instancijos teismo sprendimą (nutartį) visą ar iš dalies, o bylą nutraukti arba pareiškimą palikti nenagrinėtą.

Proceso atnaujinimo atveju, teismas turi teisę:

- 1) prašymą dėl teismo sprendimo (nutarties) pakeitimo ar panaikinimo atmesti;
- 2) teismo sprendimą ar nutartį pakeiti;
- 3) panaikinti teismo sprendimą (nutartį) ir priimti naują sprendimą (nutartį).

Penkta, teismai, nagrinėjantys skundus (prašymus). Bylas pagal apeliacinius skundus (atskirusius skundus) dėl neįsiteisėjusio apylinkės teismo sprendimo, nutarties, įsakymo ar nutarimo nagrinėja apygardų teismai, o dėl neįsiteisėjusio apygardos teismo sprendimo, nutarties, įsakymo ar nutarimo – Lietuvos apeliacinis teismas (LR CPK 301 str.). Kasacine tvarka bylas nagrinėja Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (LR CPK 340 str. 2 d.). Taigi, klasikinių sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų atveju sprendimą peržiūri aukščiau stovintis teismas.

Prašymas atnaujinti procesą yra paduodamas pirmosios instancijos teismui, išskyrus dvi aplinkybes: kai prašymas atnaujinti procesą yra grindžiamas Europos žmogaus teisių teismo sprendimu, jis pateikiamas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui; kai prašymas atnaujinti procesą yra grindžiamas pagrindu, jog byla išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas, jis pateikiamas tam teismui, kurio neteisėtos sudėties teismas išnagrinėjo bylą (LR CPK 367 str.).

Doc. dr. V. Nekrošius daktaro disertacijoje „Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje“ nagrinėdamas bendrus proceso atnaujinimo formos pagrindinius principus rašo: „Skundas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių yra pateikiamas ir nagrinėjamas tame pačiame teisme, kurio sprendimas yra skundžiamas (iudex a quo). Tai yra visiškai pagrįsta ir pateisinama, kadangi apie teisėjų šališkumą šiuo atveju vargu ar galima kalbėti, nes iki naujų aplinkybių paaiškėjimo sprendimas laikomas teisėtu ir pagrįstu. Šiuo atveju nėra kalbama apie teisėjų darbo broko ištaisymą. Kita vertus, teisėjas, gaunantis minėtą skundą yra geriau susipažinęs su byla, žino visas smulkmenas, nes būtent jis priėmė sprendimą. Priklausomai nuo nova reperta pobūdžio, gali reikėti tirti bylos faktinę pusę, o geriausiai tai gali padaryti be jokios abejonės teisėjas esantis teritoriniu požiūriu arčiau tų aplinkybių, bei jau atlikęs gerai šį darbą vieną kartą“³¹. Tačiau LR CPK 370 straipsnio 5 dalyje yra įtvirtinta nuostata: „nagrinėjant prašymą atnaujinti procesą ir (ar) bylą, kurioje procesas atnaujintas, negali dalyvauti teisėjas, dėl kurio sprendimo ar nutarties yra atnaujintas procesas“. Tai liečia visus proceso atnaujinimo pagrindus. Kalbant apie situaciją iki 2003 metų naujojo kodekso įsigaliojimo, anksčiau galiojusiam CPK 371²³ straipsnio ketvirtoje dalyje buvo nustatyta: „nagrinėjant prašymą dėl proceso atnaujinimo, negali dalyvauti teisėjas, dėl kurio sprendimo ar nutarties yra atnaujintas procesas, jeigu prašymas yra pagrįstas šio kodekso 371¹⁸

³¹ Nekrošius V. Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje: daktaro dis.: soc.mokslai: teisė. – V., 1996. P. 60-61.

straipsnio pirmosios dalies 7 ir 8 punktais". Taigi teisėjas negalėjo dalyvauti nagrinėjant prašymą dėl proceso atnaujinimo, kai prašymas grindžiamas tuo, kad sprendime teismas kalbėjo dėl neištrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų, ir tuo, jog bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas (371¹⁸ straipsnio pirmosios dalies 7 ir 8 punktai)³².

Be paminėtų skirtumų dar egzistuoja ir kiti, kuriuos lemia nagrinėjamų peržiūrėjimo formų paskirtis, pvz., kasacinis teismas tikrina apskūstus aktus teisės taikymo aspektu, yra saistomas pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų nustatytų faktinių bylos aplinkybių, o faktų nenustatinėja.

„Vyraujanti civilinio proceso teisės moksle nuomonė nepriskiria proceso atnaujinimo teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formoms, kadangi čia paprastai negalioja devoliutyvinis bruožas, kuris reiškia, kad teismo sprendimai turi būti peržiūrėti aukščiau stovinčiame teisme. Proceso atnaujinimo atveju byla paprastai peržiūrima tame pačiame teisme, kuris priėmė sprendimą"³³. Be to, įstatymų leidėjas, LR CPK III skyrių pavadindamas „Teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei proceso atnaujinimas“, yra taip pat atskyręs teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formas ir proceso atnaujinimą. Taigi proceso atnaujinimas nėra teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma.

LR CPK 263 straipsnyje kalbama apie sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą: 1. Teismo sprendimas turi būti teisėtas ir pagrįstas. 2. Teismas pagrindžia sprendimą tik tais įrodymais ir aplinkybėmis, kurios buvo ištirtos teismo posėdyje. Apie teisėtumo ir pagrįstumo sąvokų turinį jau kalbėta šiame skyriuje. Kalbant apie proceso atnaujinimą, kuris nėra teismo sprendimų (nutarčių) teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma, iki atnaujinant procesą teismas išnagrinėjęs bylą priima sprendimą remiantis tik tais įrodymais ir aplinkybėmis, kurios buvo ištirtos teismo posėdyje. Iki proceso atnaujinimo toks sprendimas yra teisėtas ir pagrįstas, nes ištirti įrodymai ir faktinės aplinkybės atitinka priimtą sprendimą. Apie tokio sprendimo nepagrįstumą negalime kalbėti, nes teismas nežinojo ir negalėjo žinoti kitų aplinkybių, kurios vėliau įtraukiamos į bylos nagrinėjimą (atnaujinus procesą). Tačiau tam tikrais atvejais negalime kalbėti apie teismo kai kurių aplinkybių, kurios vėliau tampa atnaujinimo pagrindu, nežinojimą, pvz., įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatomos nusikalstamos dalyvaujančių byloje teisėjų veikos, padarytos nagrinėjant tą bylą; jeigu bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas (LR CPK 366 str. 1 d. 4 ir 8 p. proceso atnaujinimo pagrindai).

Remiantis išnagrinėtais teismo sprendimų (nutarčių) pagrįstumo ir teisėtumo kontrolės formų bei proceso atnaujinimo skirtumais, taip pat mokslinės literatūros analize, darome išvadą,

³² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII-959, įsigal. 1999 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3106.

³³ Nekrošius V. Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje: daktaro dis.: soc.mokslai: teisė. – V., 1996. P. 29, 59.

jog proceso atnaujinimas nėra teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma. Šio instituto esmė yra ta, kad, esant tam tikroms aplinkybėms, teismas, priėmęs sprendimą, pats gali jį panaikinti. Paduodant apeliacinį ar kasacinį skundą, bylą nagrinėja aukščiau esantis teismas. Proceso atnaujinimo tvarka peržiūrėti teismo sprendimai (nutartys) yra pagrįsti ir teisėti, tačiau atsiradus tam tikroms aplinkybėms, teismo priimtas aktas pasidaro neteisėtu ir nepagrįstu. Apie tam tikrų pagrindų atitikimą proceso atnaujinimo esmei kalbėsime kituose skyriuose.

1.3. CIVILINIO PROCESO ATNAUJINIMAS IR TEISMO SPRENDIMO TEISINĖ GALIA

Šio poskyrio tikslas išnagrinėti pusiausvyros problemą tarp teismo sprendimo stabilumo bei teisingumo principų, kuris gali būti sprendžiamas proceso atnaujinimo keliu.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso antrajame straipsnyje yra įtvirtinti **civilinio proceso tikslai** – ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ir įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdant, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę³⁴.

Be to, vienu iš svarbiausių civilinio proceso principų yra Civilinio proceso kodekso penktajame straipsnyje įtvirtintas **teisminės gynybos principas**, kuris skelbia:

1. Kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas.

2. Atsisakymas teisės kreiptis į teismą negalioja.

3. Teismas imasi nagrinėti civilinę bylą pagal asmens (arba jo atstovo), kuris kreipėsi, kad būtų apginta jo teisė arba įstatymų saugomas interesas, pareiškimą. Įstatymų nustatytais atvejais pareiškimą teismui dėl viešojo intereso gynimo valstybės vardu gali pareikšti prokuroras arba kita įstatymų įgaliota institucija <...>³⁵.

Teisminės gynybos principas taip pat įtvirtintas svarbiuose tarptautiniuose dokumentuose (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 6, 13 str.), taip pat ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“. Nors Konstitucijos 30 straipsnio pirmoje dalyje kalbama apie galimybę teismo tvarka ginti tik pažeistas konstitucines teises ir laisves, tačiau šį principą būtina suprasti plačiau ir vien jomis neapsiriboti. Gali prireikti teismo tvarka ginti ne tik

³⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr.IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.

³⁵ Ten pat.

pačią subjektinę teisę, bet ir įstatymo saugomą interesą (LR CPK 5 str. 1 d.)³⁶.

„Esminis kiekvieno **teismo sprendimo bruožas yra jo galia (res judicata)**, kurią lemia siekis padaryti sprendimą galutinį, nepakeičiamą ir stabilų, bei užtikrinti teisinę ginčo šalių santykių taiką. <...> Sprendimo teisei galiai yra priešpriešinamas kitas ne mažiau svarbus reikalavimas – **kiekvienas sprendimas turi būti teisingas**, t. y. atitikti materialios tiesos reikalavimus. Pagrindinė šio reikalavimo įgyvendinimo sąlyga – teisingai nustatytos ir ištirtos bylos aplinkybės. Tačiau šis reikalavimas ne visada gali būti įgyvendintas civiliniame procese – klaidingi ir neišsamūs šalių paaiškinimai, ne visų įrodymų byloje ištyrimas, teismo galių ribojimas rinkti įrodymus savo iniciatyva lemia, kad teismas dažnai turi pasitenkinti tomis aplinkybėmis, kurių esant ar nesant pavyksta ir yra įmanoma nustatyti. Papildomų problemų kelia ir tai, jog faktinės aplinkybės yra kasdienio gyvenimo, kuris nuolat kinta, rezultatas. Atsižvelgiant į šias aplinkybes pažymėtina, kad faktinės aplinkybės visiškai teisingai byloje gali būti nustatytos gana retai. Šiuo požiūriu akivaizdus tam tikras materialiosios tiesos ir sprendimo stabilumo bei nekintamumo prieštaravimas³⁷. Teismas bylą išnagrinėja ir priima sprendimą remdamasis tuo metu egzistavusiomis ir turimomis faktinėmis aplinkybėmis. Kaip teigia doc. dr. Vytautas Nekrošius, „teismas pastatomas į tam tikrus laiko rėmus, kalbant apie faktinių bylos aplinkybių ištyrimą³⁸. Procesu atnaujinimo instituto bruožas yra tas, kad iki atsirandant atnaujinimo pagrindams, toks teismo sprendimas yra teisėtas ir pagrįstas, nes atitinka faktus, kurie buvo nustatyti teismo sprendimo priėmimo momentu. „Tačiau tam tikrais atvejais, atsiradus ypatingų aplinkybių, minėtas teismo sprendimo stabilumo ir materialinės tiesos prieštaravimas gali pasidaryti toks didelis, jog bus tiesiog būtina sprendimo stabilumo dėlei išspręsti šį prieštaravimą. Daugelyje užsienio valstybių šį prieštaravimą padeda spręsti proceso atnaujinimo institutas. Kadangi atnaujinus jau pasibaigusį procesą vėl yra pažeidžiamos „senos žaizdos“, sugriaunama teismo sprendimu pasiekta teisinė taika. Kita vertus, net ir materialiosios tiesos tikslas turi turėti savo ribas. Procesu, kuris baigėsi prieš dešimtį ar daugiau metų, atnaujinimas reikštų ypatingą priimto teismo sprendimo ir juo sukurtos teisinės taikos stabilumo nepaisymą. Atsižvelgiant į tai proceso atnaujinimo galimybė paprastai yra ribojama tam tikru laiku³⁹. LR CPK 368 straipsnyje yra nustatytas maksimalus penkerių metų terminas prašymo atnaujinti procesą pateikimui, su sąlyga, jog minėtas prašymas pateikiamas per tris mėnesius nuo aplinkybių, sudarančių proceso atnaujinimo pagrindą, paaiškėjimo dienos. Prašymas atnaujinti procesą negali būti pateikiamas, jeigu nuo sprendimo ar nutarties įsiteisėjimo praėjo daugiau

³⁶ Civilinio proceso teisė / Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas, Vytautas Nekrošius. – Vilnius: Justitia, 2003. P.137.

³⁷ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 235.

³⁸ Ten pat. P. 235.

³⁹ Ten pat. P. 235-236.

kaip penkeri metai, išskyrus, kai procesas atnaujinamas remiantis pagrindu, kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad Lietuvos Respublikos teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai civilinėse bylose prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika. Civilinio proceso atnaujinimas susijęs su jau įsiteisėjusiu teismo sprendimu ar nutartimi. „Bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi), procesas gali būti atnaujintas šiame skyriuje nustatytais pagrindais ir tvarka <...>” (LR CPK 365 str.). Čia paminėtinas dar vienas civilinio proceso principas – **teismo sprendimo, nutarties, įsakymo ir nutarimo privalomumas**, įtvirtintas LR CPK 18 straipsnyje: „Įsiteisėję teismo sprendimas, nutartis, įsakymas ar nutarimas yra privalomi valstybės ar savivaldybių institucijoms, tarnautojams ar pareigūnams, fiziniams bei juridiniams asmenims ir turi būti vykdomi visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje”. Tačiau toks teismo aktas tam tikrais atvejais gali pažeisti šalių, trečiųjų asmenų bei neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus. Todėl LR CPK 365 straipsnyje nustatyta: „Prašymą atnaujinti procesą gali paduoti šalys ir tretieji asmenys, taip pat neįtraukti į bylos nagrinėjimą asmenys, jeigu įsiteisėjęs sprendimas ar nutartis pažeidžia jų teises ar įstatymų saugomus interesus. Prašymus dėl proceso atnaujinimo, siekiant apginti viešąjį interesą, šiame skyriuje nustatyta tvarka gali paduoti Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras”.

Proceso atnaujinimo ribas apibrėžia proceso atnaujinimo pagrindai, pareiškimo atnaujinti procesą padavimo terminai bei ribojimas atnaujinti procesą tam tikrais LR CPK nurodytais pagrindais, jei prašymą padavęs asmuo galėjo remtis apeliaciniame ar kasaciniame skunde (LR CPK 366 str. 2 d. numato, kad jeigu viena iš šalių proceso metu buvo neveiksni ir nebuvo atstovaujama atstovo pagal įstatymą, jeigu byla išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas procesas neatnaujinamas, jeigu šiais pagrindais prašymą padavęs asmuo galėjo remtis apeliaciniame ar kasaciniame skunde). Taip pat tam tikrus ribojimus atnaujinant procesą dėl įsiteisėjusių teismo sprendimų santuokos pripažinimo negaliojančia ar santuokos nutraukimo klausimais įtvirtina LR CPK 366 str. 3 d.

Prieštaravimas tarp teismo sprendimo stabilumo ir sprendimo teisingumo principų sprendžiamas teisingo sprendimo reikalavimo naudai, tačiau nustatant tam tikras proceso atnaujinimo ribas laiko bei pagrindų atžvilgiu. Įstatymas bei teorija numato, kad suėjus LR CPK 368 str. straipsnyje numatytiems terminams, ar nesant proceso atnaujinimo pagrindų bei šių aplinkybių atitikimo proceso atnaujinimo požymiams (naujumas, esmingumas ir kt.), teismo sprendimas visam laikui tampa stabilu bei nepakeičiamu, o civilinio teisinio santykio šalims garantuojama, jog jų įgytos teisės negali būti ginčijamos. Apie minėtų principų pusiausvyros problemos sprendimų nukrypimus teismų praktikoje žr. 4 skyrių.

2. CIVILINIO PROCESO ATNAUJINIMO SAMPRATA

Šiame skyriuje siekiama išnagrinėti civilinio proceso atnaujinimo pagrindus, jų požymius bei pateikti civilinio proceso atnaujinimo sampratą.

2.1. PROCESO ATNAUJINIMO PAGRINDŲ ANALIZĖ

Civilinio proceso atnaujinimo pagrindai yra įtvirtinti LR CPK 366 straipsnio 1 dalyje. Šis pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti aiškinamas išplėstinai. Nors kai kurie iš šių pagrindų sutampa su pagrindais sprendimui panaikinti apeliacine ar kasacine tvarka (pvz., bylos išnagrinėjimas neteisėtos sudėties teismo; kalbėjimas sprendime dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų), dauguma LR CPK 366 straipsnyje numatytų pagrindų yra ypatingi, ir jų specifika sąlygoja proceso atnaujinimo procedūros išimtinumą.

Civilinio proceso atnaujinimo pagrindas 366 str. 1 d. 1 p. kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad Lietuvos Respublikos teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai civilinėse bylose prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika.

1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (toliau Konvencija) yra apibūdinama kaip Europos konstitucija, kaip kolektyvinis garantas toms žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kurios turi iš tikrųjų svarbią praktinę reikšmę ir yra seniai ginamos demokratinėse valstybėse. Lietuva 1995m. balandžio 27 d. ratifikavo Europos žmogaus teisių Konvenciją ir taip įsipareigojo laikytis jos ir papildomų protokolų nuostatų bei vykdyti Europos žmogaus teisių teismo sprendimus.

Europos žmogaus teisių teismas (toliau Teismas) gali nagrinėti bylą tik po to, kai pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus buvo panaudotos visos valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės, ir ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai buvo priimtas galutinis sprendimas pačioje valstybėje. Teismas nepriima nagrinėti pagal Konvencijos 34 str. pateiktos peticijos, jei ši yra: anoniminė; arba pagal savo esmę tokia pat, kokią Teismas jau svarstė arba kokia jau buvo perduota kitai tarptautinei tyrimo ar ginčo sprendimo institucijai ir jeigu peticijoje nėra jokių bylai reikšmingų naujų duomenų.

Teismas paskelbs nepriimtina kiekvieną pagal 34 str. pateiktą peticiją, jeigu manys, kad ta peticija nesuderinama su Konvencijos ir jos protokolų nuostatomis, yra aiškiai nepagrįsta arba pateikta piktnaudžiaujant peticijos teise⁴⁰.

⁴⁰ <http://www.tm.lt/strasburas/eztk.doc>; prisijungimo laikas: 2004 m. birželio 3 d.

Europos žmogaus teisių teismui pripažinus, kad Lietuvos Respublikos teismo sprendimas, nutartis ar nutarimas civilinėse bylose prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika, gali atsirasti pagrindas atnaujinti procesą. Prašymą atnaujinti procesą gali paduoti visi 365 straipsnyje nurodyti asmenys, kurių teises ar įstatymų saugomus interesus pažeidžia Lietuvos Respublikos teismo sprendimas, nutartis ar nutarimas, kuriuos Europos žmogaus teisių teismas pripažino prieštaraujančiais Konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika.

Asmuo į Europos žmogaus teisių teismą kreipiasi išnaudojęs visas vidaus gynybos priemones. Teismas tikrina Lietuvos Respublikos teismų aktų civilinėse bylose teisėtumą juos pripažindamas (arba ne) prieštaraujančiais Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika. Jei Lietuvos Respublikos teismų priimti individualaus pobūdžio teisės aktai pripažįstami prieštaraujančiais konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, procesas gali būti atnaujintas, jei pripažinti prieštaraujančiais teismų sprendimai pažeidžia šalių, trečiųjų asmenų, taip pat neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus.

Jeigu prašymas atnaujinti procesą grindžiamas CPK 366 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu, jis pateikiamas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui (LR CPK 367 str. 1d.). Ši norma nustatoma civilinės bylos teisingumo taisyklė, jei prašymas grindžiamas 366 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu atnaujinimo pagrindu. Prašymas atnaujinti procesą šiuo pagrindu nėra ribojamas penkerių metų terminu (LR CPK 368 str. 2 d.), tačiau čia turėtų galioti 368 straipsnio 1 dalyje numatyta taisyklė, kad prašymas atnaujinti procesą gali būti paduodamas per tris mėnesius nuo tos dienos, kurią jį pateikiantis asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti aplinkybes, sudarančias proceso atnaujinimo pagrindą.

Teismų praktikos atnaujinant procesą minėtu pagrindu nėra. Tai galėtų būti Konvencijoje apibrėžtų žmogaus teisių ir laisvių pažeidimai, kurių įvykdė Lietuvos Respublikos teismas.

LR CPK 366 str. 1 d. 2 p. naujai paaiškėja esminių bylos aplinkybių, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu.

Tai dažniausiai teismų praktikoje pasitaikantis proceso atnaujinimo pagrindas. Įstatymas nepaaiškina naujai paaiškėjusių aplinkybių sąvokos, tačiau teismų praktika bei civilinio proceso teisės teorija išskiria šias naujai paaiškėjusių aplinkybių, kurios yra pagrindas atnaujinti procesą, savybes:

a) Faktinės aplinkybės, lemiančios proceso atnaujinimą, yra *esminės* ir naujos. „Pirmiausia pažymėtina, kad naujai į bylą pateikti faktiniai duomenys turi būti įrodyti ir susiję su

nagrinėjamos bylos aplinkybėmis, tai yra turi patvirtinti ar neigti bylai reikšmingas aplinkybes”⁴¹. Esminės jos yra tada, kai yra pripažįstama, kad, jei pateikti faktai būtų paaiškėję bylos nagrinėjimo metu, galutinis sprendimas būtų buvęs kitoks.

b) „*Naujumas* reiškia, kad faktiniai duomenys nebuvo ir negalėjo būti žinomi bylos nagrinėjimo eigoje, o esmingumas reiškia, kad duomenų reikšmė yra tokia, kad dėl jų atsiradimo reikia priimti kitokį teismo sprendimą, negu buvo priimtas“⁴².

c) Nagrinėjant bylą šios *faktinės aplinkybės nebuvo ir negalėjo būti žinomos nei teismui, nei ginčo šalims, nors ir egzistavo*. Taip pat byla gali būti peržiūrima tais atvejais, kai tos aplinkybės buvo žinomos kitiems dalyvaujantiems byloje asmenims, bet jie apie jas nepranešė teismui. „Proceso atnaujinimu siekiama į bylos nagrinėjimą iš esmės įtraukti aplinkybes, kurios yra svarbios nustatyti tiesą ir egzistavo bylą nagrinėjant, tačiau nebuvo arba negalėjo būti žinomos <...>”⁴³.

d) Tos aplinkybės *tapo žinomomis* pareiškėjui jau *įsiteisėjus teismo sprendimui*.

Naujai paaiškėjusių aplinkybių negalima tapatinti su naujai atsiradusiomis aplinkybėmis, t. y. tokiomis, kurios, nagrinėjant bylą neegzistavo. „Atsiradus naujoms esminėms aplinkybėms vėliau (sprendimui įsiteisėjus), tarp šalių susidaro nauji teisiniai santykiai. Tai gali būti pagrindas naujam ieškiniui pareikšti, bet ne atnaujinti procesą”⁴⁴. „Aplinkybės, atsiradusios jau po proceso (nova producta), nėra tinkamas pagrindas skundai dėl proceso atnaujinimo pateikti. Nova producta pagrindu gali būti pagrįstas tik naujas ieškinys”⁴⁵. Taip pat atnaujinimo pagrindu negali būti bylos aplinkybių pasikeitimas, t. y. kai aplinkybės, kuriomis yra paremtas teismo sprendimas, vėliau pasikeitė. S. N. Abramovas pažymi, kad naujai paaiškėjusia aplinkybę reikia skirti ir nuo naujo įstatymo ar kitokio normatyvinio akto, išleisto teismui padarius sprendimą, nes įprastine žodžio prasme ir tai yra nauja aplinkybė⁴⁶.

Teismo sprendimas privalo būti peržiūrėtas pagal naujai paaiškėjusias aplinkybes tais atvejais, kada teismo jau išspręstoje byloje atsiranda tokios naujos aplinkybės, kurios egzistavo objektyvioje tikrovėje teismui sprendžiant ginčijamus teisinius santykius, bet nebuvo ir negalėjo būti žinomi teismui priimant sprendimą, nežiūrint į tai, kad pastarasis (teismas) įgyvendino visus

⁴¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. b. *O. Daunoravičienė v. B. Valiūnas*, Nr. 3K–3–1082/2002, kat. 89, 94.1, 118.

⁴² Ten pat.

⁴³ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 237.

⁴⁴ Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. – Vilnius: Mintis, 1980.

⁴⁵ Nekrošius V. Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje: daktaro dis.: soc.mokslai: teisė. – V., 1996. P. 59.

⁴⁶ Abramovas S. N. Tarybinis civilinis procesas. – Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954. P. 335.

įstatymo reikalavimus nustatant šalių tikrąsias teises ir teisinius santykius, ir nepadarė materialinės ar procesinės teisės normų pažeidimo⁴⁷.

Naujai paaiškėjusiomis byloje esminėmis aplinkybėmis yra faktai, kuriuos reikia nustatyti, bet ne faktai, kurie yra priemonėmis nustatant pirmuosius. Naujai paaiškėjusiomis byloje aplinkybėmis yra juridiniai faktai, lemiantys teisių ir pareigų atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą ir dėl to juos privalu nustatyti (įrodyti). Svarbu įsitikinti tuo, kad nurodytos aplinkybės tikrai egzistuoja, kitu atveju teismo sprendimas prarastų savo stabilumą ir autoritetą. Aplinkybės, kurios yra pagrindas atnaujinti procesą, yra naujos, tai ir įrodymai, nustatantys jų buvimą, bus nauji. Dėl to negalima kalbėti, kad naujai pateikti įrodymai peržiūrint bylą neturi reikšmės. Nauji įrodymai ne tik gali, bet ir turi būti pateikiami, bet jie turi patvirtinti naujų aplinkybių, esančių pagrindu peržiūrėti sprendimą pagal naujai paaiškėjusias aplinkybes, buvimą⁴⁸. Pažymėtina, kad ir proceso atnaujinimo atveju galioja įrodymų leistinumų ribos, tai yra faktiniai duomenys (įrodymai) nustatomi tik įstatyme nustatytais priemonėmis: šalių ir trečiųjų asmenų (tiesiogiai ar per atstovus) paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais, apžiūrų protokolais ir ekspertų išvadomis (LR CPK 177 str. 2 d.).

Dažniausiai naujai paaiškėjusių esminių bylos aplinkybių įrodymo priemonėmis yra rašytiniai įrodymai. Tačiau kai kurie juridiniai faktai gali būti įrodomi ne bet kuria įrodinėjimo priemone. Jeigu, pavyzdžiui, pagrindu atnaujinti procesą yra paveldimo turto aktas – testamentas, tai šis aktas turi būti patvirtintas dokumentu, sudarytu ypatinga tvarka ir ypatingu patvirtinimo būdu (notariniu ir t. t.)⁴⁹.

LR CPK nustato, kad procesas gali būti atnaujinamas, jei naujai paaiškėja esminių bylos aplinkybių, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomomis pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu. Kyla klausimas, ką reikia priskirti kaip pareiškėją? „Pareiškėjo“ sąvoka apima šalis, o taip pat ir dalyvaujančius byloje trečiuosius asmenis (ir pareiškiančius savarankiškus reikalavimus, ir nepareiškiančius), taip pat šalių ir trečiųjų asmenų teisių perėmėjus (tėšėjus). „Pareiškėjo“ sąvoka talpina ir tuos proceso dalyvius, kuriuos liečia priimto byloje teismo sprendimo įstatyminė galia, t. y. neištrauktus į bylos nagrinėjimą asmenis, jeigu įsiteisėjęs sprendimas ar nutartis pažeidžia jų teises ar įstatymų saugomus interesus. Toks asmenų, galinčių paduoti prašymą atnaujinti procesą, sąrašas įtvirtintas LR CPK 365 straipsnio 1 dalyje.

⁴⁷ Морозова Л.С. Пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Москва: Государственное издательство юридической литературы.-1959. С.26.

⁴⁸ Ten pat. С. 31-34.

⁴⁹ Ten pat. С. 36.

LR CPK 366 str. 1 d. 3 p. įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyti žinomai melagingi šalies ar trečiojo asmens paaiškinimai, liudytojo parodymai, žinomai melaginga eksperto išvada, žinomai neteisingas vertimas, dokumentų arba daiktinių įrodymų suklastojimas, dėl kurių priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas;

Šiame punkte minimos aplinkybės yra taip pat naujos, kadangi nagrinėjant bylą negalėjo būti žinomos, o buvo nustatytos vėliau įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Šią naujai paaiškėjusių aplinkybių grupę sudaro aplinkybės, susiję su nusikalstamais dalyvaujančių procese asmenų veiksmais: tai žinomai melagingi šalies ar trečiojo asmens paaiškinimai, liudytojo parodymai, žinomai melaginga eksperto išvada, žinomai neteisingas vertimas, dokumentų arba daiktinių įrodymų suklastojimas. Dėl šių aplinkybių buvo priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas. Čia taip pat galioja anksčiau išdėstyti naujai paaiškėjusių aplinkybių požymiai: esmingumo, naujumo, faktinių aplinkybių nežinojimo ir negalėjimo žinoti nei teismui, nei ginčo šalims, nors šios ir egzistavo, aplinkybių sužinojimas pareiškėjui jau įsiteisėjęs teismo sprendimui. Žinomai melagingi, neteisingi, suklastoti įrodymai reiškia, kad šių aplinkybių (lemiančių atnaujinimo procesą) atsiradimo pagrindas yra baudžiamojo proceso eigoje priimtas teismo nuosprendis, kuriuo nustatomi nusikalstami procese dalyvaujančių asmenų veiksmai. Dėl tokių atliktų veiksmų buvo priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas, todėl priimtas teismo sprendimas (nutartis) neatitinka teisingumo principo ir turi būti peržiūrėtas ir pakeistas (panaikintas ir priimtas naujas sprendimas).

Procesas atnaujinamas šiuo pagrindu labai retai.

LR CPK 366 str. 1 d. 4 p. įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatytos nusikalstamos dalyvaujančių byloje ir kitų asmenų arba teisėjų veikos, padarytos nagrinėjant tą bylą;

Aplinkybės, sudarančios šį civilinio proceso atnaujinimo pagrindą yra taip pat naujos, nes jos nustatomos vėliau įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Nusikalstamos dalyvaujančių byloje ir kitų asmenų arba teisėjų veikos, padarytos nagrinėjant tą bylą, turi būti susijusios su byla. Jei šios veikos nebūtų atliktos, būtų priimtas kitoks sprendimas. Nors šiame punkte, skirtingai nei LR CPK 366 str. 1 d. 3 punkte, nėra nurodyta, jog nusikalstamos veikos lėmė tai, jog buvo priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas, tačiau logiška būtų manyti, kad 366 str. 1 d. 4 punkte nurodytos neteisėtos veikos turi esminį ryšį su atnaujinama byla. Nagrinėdamas bylą teismas vadovaujasi žinomomis tuo metu aplinkybėmis ir negali žinoti apie nusikalstamas dalyvaujančių byloje ir kitų asmenų veikas arba nuspėti, kad ateityje bus priimtas nuosprendis dėl nusikalstamų minėtų asmenų veikų. Tačiau teismo nežinojimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių sąlygos nėra, kai yra padaromos nusikalstamos teisėjų veikos nagrinėjant tą bylą.

Nusikalstamos dalyvaujančių byloje ir kitų asmenų arba teisėjų veikos turi būti nustatytos teismo nuosprendžiu. Toks įsiteisėjęs teismo nuosprendis tampa pagrindu atnaujinti civilinį procesą.

LR CPK 366 str. 1 d. 5 p. panaikinamas kaip neteisėtas ar nepagrįstas teismo sprendimas, nuosprendis arba kitoks valstybės ar savivaldybių institucijų individualaus pobūdžio aktas, kuris buvo pagrindas tam sprendimui, nutarčiai ar nutarimui priimti.

„Faktai, nurodyti įsiteisėjusiame teismo sprendime ar nuosprendyje, vadinami prejudiciniais faktais. Įsiteisėjęs teismo sprendimas tampa nepaneigiamas, nenuginčijamas. Todėl civilinėje byloje nereikia įrodinėti fakto, kuriuos šalis remiasi ir kuris teismo jau nustatytas anksčiau nagrinėtoje byloje, kur dalyvavę tie patys asmenys. Be to, šalys negali tokio fakto ir ginčyti. <...> Teismo sprendimo prejudicinė galia turi subjektines ribas – ji taikoma tik asmenims, dalyvavusiems nagrinėjant ankstesnę bylą. Išimtį sudaro tik teismo sprendimai dėl pripažinimo, nes jų *res judicata* taikoma visiems asmenims. Pavyzdžiui, teismo sprendimas dėl asmens paskelbimo mirusiu prejudicinė galia taikoma visiems asmenims. Teismo sprendimo prejudicinė taisyklė galioja ir teismui: įsiteisėjęs teismo sprendimas dėl tam tikrų faktų privalomas kitam teismui, nagrinėjančiam civilinę bylą, kurioje dalyvauja tie patys asmenys”⁵⁰.

Tačiau gali atsitikti taip, kad priimtas teismo sprendimas ar nuosprendis gali būti panaikintas kaip neteisėtas ar nepagrįstas, tuo būdu baigiasi jo prejudicinė galia. Panaikinti sprendimai (nuosprendžiai) galėjo būti pagrindu kitam to paties ar kito teismo sprendimui, nutarčiai ar nutarimui priimti. O juos panaikinus pastarieji gali tapti nepagrįsti, o tuo pačiu ir neteisėti. Remiantis panaikintais sprendimais (nuosprendžiais) priimti kiti sprendimai, nutartys ar nutarimai turi būti peržiūrėti, jei yra paduotas prašymas atnaujinti procesą.

Išnagrinėjęs atnaujintą bylą, teismas turi teisę:

- 1) prašymą dėl teismo sprendimo (nutarties) pakeitimo arba panaikinimo atmesti;
- 2) teismo sprendimą ar nutartį pakeisti;
- 3) panaikinti teismo sprendimą (nutartį) ir priimti naują sprendimą (nutartį) (LR CPK 371 str. 1 d.)

Teismui sprendimą (nutartį) pakeitus ar priėmus naują sprendimą (nutartį), ankstesni teismų sprendimai (nutartys) netenka galios (LR CPK 371 str. 3 d.). Todėl gali pasikeisti ar atsirasti nauji šalių bei kitų asmenų teisiniai santykiai.

Kiti nagrinėjamo proceso atnaujinimo pagrindu esantys valstybės ar savivaldybės individualaus pobūdžio aktai bei juose nurodyti faktai neturi prejudicinės galios. Šių institucijų priimti aktai laikytini rašytiniais įrodymais, o pagal LR CPK 197 str. 2 d. dokumentai, išduoti

⁵⁰ Civilinio proceso teisė / Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas, Vytautas Nekrošius. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 448.

valstybės ir savivaldybių institucijų, patvirtinti kitų valstybės įgaliotų asmenų neviršijant jiems nustatytos kompetencijos bei laikantis atitinkamiems dokumentams keliamų formos reikalavimų, laikomi oficialiais rašytiniais įrodymais ir turi didesnę įrodomąją galią.

Jei remiantis valstybės ar savivaldybių individualaus pobūdžio aktu buvo priimtas sprendimas, nutartis ar nutarimas, o vėliau individualaus pobūdžio aktas buvo panaikintas kaip neteisėtas ar nepagrįstas, procesas gali būti atnaujinamas LR CPK nustatyta tvarka.

LR CPK 366 str. 1 d. 6 p. jeigu viena iš šalių proceso metu buvo neveiksni ir nebuvo atstovaujama atstovo pagal įstatymą.

LR CPK 38 straipsnis apibrėžia civilinį procesinį veiksnumą: galėjimas įgyvendinti savo teises teisme ir pavesti atstovui vesti bylą (civilinis procesinis veiksnumas) priklauso juridiniams asmenims ir fiziniams asmenims, kurie yra pasiekę pilnametystę – aštuoniolika metų, nepilnamečiams, įstatymų nustatyta tvarka sudariusiems santuoką, taip pat nepilnamečiams, kurie įstatymų nustatyta tvarka teismo pripažinti visiškai veiksniais (emancipuotais). Veiksnumas priklauso nuo asmens amžiaus ir psichikos būsenos. Visa apimtimi veiksnumas atsiranda asmeniui sulaukus 18 metų. Visiško veiksnumo neturi vaikai iki 14 metų ir psichikos ligoniai, kurie gali turėti kai kurių subjektinių teisių, bet jomis gali naudotis tik per atstovavimo, globos arba rūpybos institutus⁵¹. Nepilnamečių nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų, taip pat fizinių asmenų, kurių civilinis veiksnumas apribotas, atstovais pagal įstatymą teisme yra atitinkamai jų tėvai, tėviai ar rūpintojai. Tokiose bylose teismas privalo įtraukti dalyvauti nepilnamečius ar fizinius asmenis, kurių civilinis veiksnumas apribotas, atitinkamai viena iš šalių ar kitais dalyvaujančiais asmenimis. Nepilnamečiai nuo keturiolikos metų turi teisę kreiptis į teismą dėl savo teisių ar įstatymų saugomų interesų gynimo savarankiškai, jeigu ginčas yra dėl teisinių santykių, kuriuose jie turi visišką civilinį veiksnumą. Nepilnamečiai iki keturiolikos metų, taip pat fizinių asmenų, pripažintų neveiksniais, teises ir įstatymų saugomus interesus gina teisme jų atstovai pagal įstatymą – atitinkamai jų tėvai, tėviai, globėjai (CPK 38 str. 2, 3, 4 d.).

Analizuojamu atveju proceso atnaujinimas galimas, jei vienai iš proceso šalių nebuvo atstovaujama pagal įstatymą jai esant neveiksniai.

LR CPK 366 str. 1 d. 7 p. jeigu sprendime teismas nusprendė dėl neištrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ar pareigų; 8 p. jeigu bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas. Šios aplinkybės nėra vien proceso atnaujinimo pagrindai. LR CPK 329 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinti absoliutūs sprendimo negaliojimo pagrindai, tarp kurių yra ir tokie atvejai, kai:

⁵¹ Vaišvila A. Teisės teorija: Vadovėlis. – Vilnius; Justitia, 2000. P. 328.

- Pirmosios instancijos teismas nusprendė dėl neįtrauktų dalyvauti byloje asmenų teisių ir pareigų (LR CPK 329 str. 2 d. 2 p.);
- Byla išnagrinėta neteisėtos sudėties teismo (LR CPK 329 str. 2 d. 1 p.).

Tai gali būti pagrindas apeliacinės bei kasacinės instancijos teismui panaikinti apskustą teismo sprendimą ir perduoti bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo (LR CPK 327 str. 1 d. apeliacinės instancijos teismo teisė, 360 str. Kasacinio teismo teisė gražinti bylą pirmosios instancijos teismui). Minėti atvejai taip pat yra ir proceso atnaujinimo pagrindais. Tačiau čia reikia pastebėti tam tikrus skirtumus. Pvz., asmuo šias aplinkybes gali sužinoti jau įsiteisėjęs teismo sprendimui bei pasibaigus prašymo atnaujinti praleisto apeliacinio (LR CPK 307 str. 3 d.) ar kasacinio (LR CPK 345 str. 2 d.) skundo padavimo terminui, tokiu atveju skųsti sprendimo nei apeliacine, nei kasacine tvarka negali. Jei jis to negalėtų padaryti proceso atnaujinimo keliu, nebūtų įvykdytas teisingumas, o „proceso atnaujinimo tikslas yra užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas“⁵². Tačiau procesas neatnaujinamas, jei pagrindu, jog bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas (LR CPK 366 str. 1 d. 8 p.), prašymą padavęs asmuo galėjo remtis apeliaciniame ar kasaciniame skunde (LR CPK 366 str. 2 d.).

Anot prof. V. Mikelėno, „nepagrįstai kasacijos pagrindu pripažįstami atvejai, kai teismo sprendimas lemia neįtraukto į bylą asmens teises ir interesus. Tai yra ne kas kita, kaip klasikinis proceso atnaujinimo pagrindas, juo labiau kad praktiškai identiškas proceso atnaujinimo pagrindas numatytas CPK 371¹⁸ straipsnio pirmosios dalies 7 punkte“⁵³ (atitinkamai dabar galiojančio kodekso 366 straipsnio 1 dalies 7 punktą). Be to, remiantis LR CPK 342 straipsniu, kasacinį skundą gali paduoti dalyvaujantys byloje asmenys (LR CPK 304 str. apeliacinio skundo subjektai – dalyvaujantys byloje asmenys), o pagal LR CPK 37 straipsnį dalyvaujančiais byloje asmenimis laikomi proceso dalyviai, turintys teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi; tokiais asmenimis yra šalys, tretieji asmenys, asmenys, pareiškę ieškinį šio Kodekso 49 straipsnio nustatyta tvarka, pareiškėjai, suinteresuoti asmenys šio Kodekso 442 straipsnyje išvardytose bylose, šio Kodekso 431 straipsnyje numatyti kreditoriai ir skolininkai, taip pat šių asmenų atstovai (LR CPK 37 straipsnis)⁵⁴. Akivaizdu, kad neįtrauktas į bylos nagrinėjimą asmuo nėra proceso dalyviu.

Asmenys, galintys pateikti prašymą atnaujinti procesą, yra nurodyti LR CPK 365 straipsnyje. Neįtraukti į bylos nagrinėjimą asmenys, jeigu įsiteisėjęs sprendimas ar nutartis pažeidžia jų teises ar įstatymų saugomus interesus, gali paduoti prašymą atnaujinti procesą.

⁵² LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 22 nutartis c. b. AB „Ūkio bankas“ v. UAB „Differens“, Nr. 3K-3-994/2003, kat. 118.

⁵³ Mikelėnas V. Quo vadis? arba eksperimentuojame toliau // Justitia.-1999.-Nr.5/6. P.51.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr.IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.

Pastarieji asmenys apeliacinio bei kasacinio skundo paduoti negali, nes jie nėra dalyvaujančiais byloje asmenimis. Todėl proceso atnaujinimas yra svarbi galimybė apginti jų pažeistas teises ar įstatymų saugomus interesus, nes priimtas sprendimas, kuriame teismas kalbėjo apie neįtrauktų asmenų teisių ar pareigų, neužtikrina jų galimybės apginti savo teises tomis priemonėmis, kurias įstatymas suteikia šalims. „Tais atvejais, kai įstatymai asmeniui visai nesuteikia apeliacijos ar kasacijos teisės, proceso atnaujinimo institutas yra vienintelė galimybė pasiekti, kad suinteresuoto asmens teises pažeidžiantis teismo sprendimas būtų panaikintas“⁵⁵. Nagrinėjamas proceso atnaujinimo pagrindas yra betarpiškumo, dar vadinamo tiesioginio dalyvavimo principu, pažeidimas, kurio turinys apibrėžtas LR CPK 14 str. Teismas, priimdamas sprendimą, neturi teisės spręsti klausimo dėl neįtrauktų dalyvauti byloje asmenų teisių ir pareigų (LR CPK 14 str. 3 d. bei 266 str.).

Esminiu šalies teisių pažeidimu bus ir toks atvejis, kai asmuo, kurio atžvilgiu priimtas sprendimas, dalyvavo byloje ne kaip šalis, o kaip kuris nors kitas proceso dalyvis⁵⁶. Tarkime, į teismo posėdį liudytoju pakviestas asmuo paverčiamas atsakovu. Šiuo atveju teismas turi suteikti asmeniui, kuris įtraukiamas į bylą atsakovu, galimybę susipažinti su visa bylos medžiaga, pateikti papildomus įrodymus prieš jam pareikštus reikalavimus bei pateikti savo prieštaravimus. Tokiam asmeniui turi būti garantuojama teisė į gynybą, todėl teismo priimtas sprendimas dėl asmens, kuris nebuvo įtrauktas į bylos nagrinėjimą kaip šalis, teisių ir pareigų turi būti peržiūrėtas.

Procesas gali būti atnaujinamas, jei byla išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas (LR CPK 366 str. 1 d. 8 p.). Tai proceso normų pažeidimas. Šiuo atveju atnaujinant procesą siekiama ištaisyti tam tikrus proceso trūkumus. Nurodytu atveju procesas neatnaujinamas, jeigu šiuo pagrindus prašymą padavęs asmuo galėjo remtis apeliaciniame ar kasaciniame skunde. Tai, kad civilinę bylą išnagrinėtų teisėtos sudėties teismas, yra labai svarbi teisės į tinkamą procesą ir įstatymo garantuotą teismą įgyvendinimo dalis⁵⁷. Teismo sudėtis yra nurodyta LR CPK 62 straipsnyje, kuris įtvirtina apylinkių, apygardų teismų, nagrinėjant bylas pirmąją ar apeliacine tvarka, sudėtį, taip pat Lietuvos apeliacinio ir Aukščiausiojo Teismo sudėtį. Su teise į įstatymo garantuotą teisėją tiesiogiai susijusi ir žmogaus teisė į nešališką teismą. Siekiant garantuoti šią, be jokios abejonės, vieną iš svarbiausių žmogaus teisių, įstatyme numatytos teismo nusišalinimo ir nušalinimo galimybės⁵⁸. Teisėjo nusišalinimo pareigą bei nušalinimo pareiškimo teises bei

⁵⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c.b. *Švenčionių rajono valstybinė mokesčių inspekcija v. DA-Deutsche Allgemeine Versicherung Aktiengesellschaft, Nr. 3K-3-739/2000, kat. 37.*

⁵⁶ Лесницкая Л. Ф. Основание к отмене обжалованных судебных решений. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1962. С. 81.

⁵⁷ Civilinio proceso teisė / Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas, Vytautas Nekrošius. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 252.

⁵⁸ Ten pat. P. 254.

procesą reglamentuoja LR CPK 64 – 66, 68 – 71 straipsniai. LR CPK 64 straipsnyje įstatymų leidėjas numato, jog jeigu teisėjas tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuotas bylos baigtimi arba yra kitokių aplinkybių, kurios kelia abejonių dėl jo nešališkumo, teisėjas negali dalyvauti nagrinėjant bylą ir turi būti nušalinamas. Pažymėtina, kad nutartis, kuria išsprendžiamas teisėjo nušalinimo klausimas, neskundžiama atskiruju skundu, todėl atitinkami argumentai gali būti nurodyti tik apeliaciniame skunde⁵⁹.

Minėti pagrindai yra civilinio proceso normų pažeidimai.

LR CPK 366 str. 1 d. 9 p. jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida ir sprendimas (nutartis) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras prašymus atnaujinti procesą šiame punkte numatytu pagrindu taip pat turi teisę paduoti ir dėl teismo sprendimų (nutarčių), kurie buvo peržiūrėti apeliacine tvarka.

Manome, kad šis pagrindas neatitinka civilinio proceso atnaujinimo instituto esmės, ir šiuo atveju paverčia jį dar viena kontrolės forma. Anot doc.dr.V.Nekrošiaus, „proceso atnaujinimu siekiama į bylos nagrinėjimą iš esmės įtraukti aplinkybes, kurios yra svarbios nustatyti tiesą ir egzistavo bylą nagrinėjant, tačiau nebuvo arba negalėjo būti žinomos, arba ištaisyti tam tikrus esminius proceso trūkumus, kurie lėmė viso proceso negaliojimą (pvz., bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas). Tuo tarpu aptariamasis pagrindas proceso trūkumus daro atnaujinimo institutą praktiškai dar viena teismo sprendimo kontrolės forma, o tai ne tik sudarys palankias galimybes vilkinti bylos nagrinėjimą, bet ir iš dalies paneigs ir paties proceso atnaujinimo esmę“⁶⁰.

Priimtas pirmosios instancijos teismo sprendimas (nutartis) yra neteisėtas, nes teismas pritaikė ne tą normą, straipsnį, jo dalį ar punktą, arba netaikė normos, kurią reikėjo taikyti, t. y. padarė aiškiai materialinės teisės normos taikymo klaidą. Pagrįstas teismo sprendimas reiškia priimto sprendimo atitikimą nustatytoms ir ištirtoms faktinėms bylos aplinkybėms. Nepagrįstumas šiame punkte reiškiasi tuo, kad priimtas pirmosios instancijos teismo sprendimas (nutartis) neatitinka nustatytoms ir ištirtoms faktinėms bylos aplinkybėms. LR CPK 263 straipsnyje nustatyti reikalavimai teismo sprendimui: teismo sprendimas turi būti teisėtas ir pagrįstas; teismas pagrindžia sprendimą tik tais įrodymais ir aplinkybėmis, kurios buvo ištirtos teismo posėdyje.

Aiški teisės normos taikymo klaida yra be papildomo tyrimo ir vertinimo aiškus sprendime ar nutartyje nustatytų faktinių bylos aplinkybių neatitikimas pritaikytos normos

⁵⁹ Ten pat. P. 256.

⁶⁰ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 237.

numatytoms sąlygoms. Jei teismo priimamas sprendimas (nutartis) neatitinka nustatytoms ir ištirtoms faktinėms bylos aplinkybėms, šis aktas yra ne tik nepagrįstas, bet ir neteisėtas, nes pažeidžiamas įstatymo numatytas reikalavimas, kuris teismą įpareigoja pagrįsti sprendimą tik tais įrodymais ir aplinkybėmis, kurios buvo ištirtos teismo posėdyje.

Šiuo pagrindu pareiškėjui yra suteikiama dar viena galimybė apginti savo pažeistas teises ar įstatymų saugomus interesus, kai teismo sprendimas (nutartis) yra įsiteisėjęs ir kitokios galimybės ištaisyti teismų padarytas klaidas nėra. Pareiškėjas gali būti praleidęs terminą paduoti apeliacinį skundą, nes galbūt nesuprato teismo padarytos aiškios teisės normos taikymo klaidos, kurią galėjo išsiaiškinti vėliau, pvz., pasikonsultavęs su advokatu ar kitu teisininku. Procesas gali būti atnaujinamas, jei priimtas pirmosios instancijos teismo sprendimas (nutartis) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka. Vadinas, apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas apeliacinį skundą, turėjo pastebėti padarytą aiškią teisės normos taikymo klaidą. Tik Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras prašymus atnaujinti procesą šiame punkte numatytu pagrindu turi teisę paduoti ir dėl teismo sprendimų (nutarčių), kurie buvo peržiūrėti apeliacine tvarka (LR CPK 366 str. 1 d. 9 p.).

Šį pagrindą patalpinęs į proceso atnaujinimo pagrindų sąrašą įstatymų leidėjas siekė socialinių tikslų. Naujasis LR CPK buvo rengiamas atsižvelgiant į socialinio civilinio proceso mokyklos idėjas. Tą patvirtina ir aiškinamojo rašto „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso I-III dalių projekto” nuostata, jog rengdami LR CPK projektą jo „rengėjai rėmėsi socialiojo civilinio proceso modeliu, būdingu daugeliui Europos valstybių, labiausiai atspindinčių Austrijos civilinio proceso teisėje”⁶¹. Lekt. A. Driukas pažymi, kad kodekse numatoma galimybė kreiptis su prašymu dėl proceso atnaujinimo nauju pagrindu „siekiant tam tikra prasme kompensuoti praradimus viešojo intereso apsaugos sferoje, susijusius su atsisakymu kasacinio teikimo instituto, kai bus būtinumas imtis priemonių pašalinti įstatymų pažeidimus teismų įsiteisėjusiuose sprendimuose, neskūstuose apeliacine tvarka”⁶². Sutinkame su nuomone, kad atsisakant kasacinio teikimo instituto praradimai kompensuojami proceso atnaujinimo institutu, tačiau iš kitos pusės reikia pasakyti, kad ne kiekviena pirmosios instancijos nagrinėjama byla turi teisės aiškinimui ir taikymui esminės reikšmės, todėl minėtą pagrindą įtvirtinus kaip proceso atnaujinimo galimybę, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apsaugomas ir nuo nereikšmingų viešojo intereso pobūdžio atžvilgiu bylų.

⁶¹ <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=147584&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004 m. spalio 5 d.

⁶² Driukas A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, t. 28(20). P. 170-171.

2.2. PROCESO ATNAUJINIMO SAMPRATA

Remiantis proceso atnaujinimo pagrindų analize bei išanalizuota literatūra, pateikiame tokią proceso atnaujinimo sampratą:

Proceso atnaujinimas – tai civilinio proceso stadija, kurioje paprastai pirmosios instancijos teisme peržiūrimas teismo sprendimas (nutartis), į bylos nagrinėjimą iš esmės įtraukiant aplinkybes, kurios yra svarbios nustatyti tiesą ir egzistavo nagrinėjant bylą, tačiau nebuvo arba negalėjo būti žinomos, arba peržiūrimas teismo sprendimas siekiant ištaisyti tam tikrus proceso trūkumus.

366 str. 1 d. 1 – 5 p. proceso atnaujinimo pagrindai – tai aplinkybės, kurios yra esminės ir svarbios nustatyti tiesą ir egzistavo nagrinėjant bylą, tačiau nebuvo arba negalėjo būti žinomos. 366 str. 1 d. 6 – 8 p. proceso atnaujinimo pagrindai – tai aplinkybės, kurios lemia proceso trūkumus. 366 str. 1 d. 9 p. neatitinka civilinio proceso atnaujinimo esmės, ir yra dar viena kontrolės forma, tačiau čia įstatymų leidėjas galėjo iškelti socialinius tikslus. Devintasis atnaujinimo pagrindas – tai materialinės teisės pažeidimas, t.y. teismo padaryta klaida, kada teismas pritaikė ne tą normą, straipsnį, jo dalį ar punktą, arba netaikė normos, kurią reikėjo taikyti, neteisingai aiškino normą, t.y. padarė aiškia teisės normos taikymo klaidą. Todėl įtraukiant visus proceso atnaujinimo pagrindus, kurie sudaro LR CPK atnaujinimo pagrindų sąrašą (LR CPK 366 str.), proceso atnaujinimo samprata turėtų būti tokia: *Proceso atnaujinimas – tai civilinio proceso stadija, kurioje paprastai pirmosios instancijos teisme peržiūrimas teismo sprendimas (nutartis), į bylos nagrinėjimą iš esmės įtraukiant aplinkybes, kurios yra svarbios nustatyti tiesą ir egzistavo nagrinėjant bylą, tačiau nebuvo arba negalėjo būti žinomos, arba peržiūrimas teismo sprendimas siekiant ištaisyti tam tikrus proceso ar materialinės teisės trūkumus.*

Pateikta samprata gali būti tikslinama, nes *procesas gali būti atnaujintas tik bylą, užbaigtą įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi)* (LR CPK 365 str. 1 d.). Proceso atnaujinimo objektu yra įsiteisėję tiek pirmosios, tiek apeliacinės ar kasacinės instancijos teismo sprendimai ar nutartys. Įsiteisėjusiu pirmosios instancijos teismo sprendimu yra toks sprendimas, kurio terminas apeliaciniam skundui paduoti yra pasibaigęs jei sprendimas nėra apskūstas. Bendra taisyklė – apeliacinis skundas gali būti paduotas per trisdešimt dienų nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo dienos. Jeigu apelianto gyvenamoji ar buveinės vieta yra užsienio valstybėje, apeliacinis skundas gali būti paduotas per keturiasdešimt dienų nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos (LR CPK 307 str. 1 d.). Tiesa, skundo padavimo terminas gali būti atnaujintas, jeigu teismas pripažįsta, kad terminas praleistas dėl svarbių priežasčių (LR CPK 307 str. 2 d.). Tuo atveju, kada paduotas apeliacinis skundas,

sprendimas, jeigu jis nėra panaikintas, įsiteisėja apeliacine tvarka išnagrinėjus bylą, o apeliacinės instancijos teismo nutartis ar naujas sprendimas įsiteisėja nuo jų priėmimo dienos. Jeigu Kodekso nustatytais atvejais byloje priimtas sprendimas ar nutartis negali būti skundžiami apeliacine tvarka, jis įsiteisėja nuo jo priėmimo dienos (LR CPK 279 str. 1 d.). Kasacinio teismo nutartis ar nutarimas įsiteisėja nuo jų priėmimo dienos (LR CPK 279 str. 3 d.). Įsiteisėjusio teismo priimto akto pasekmės nurodytos 279 str. 4 d.: sprendimui, nutarčiai ar nutarimui įsiteisėjus, šalys ir kiti dalyvavę byloje asmenys, taip pat jų teisių perėmėjai nebegali iš naujo pareikšti teisme tų pačių ieškinio reikalavimų tuo pačiu pagrindu, taip pat kitoje byloje ginčyti teismo nustatytus faktus ir teisinius santykius.

Mūsų manymu, aktų, kurių pagrindu bylos procesas gali būti atnaujintas, sąrašas turi būti platesnis nei įtvirtintas LR CPK 365 straipsnio 1 dalyje, kurioje teigiama, kad bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi), procesas gali būti atnaujintas šiame skyriuje numatytais pagrindais ir tvarka <...>⁶³. Čia aiškiai matome, jog procesas gali būti atnaujintas tik bylą, užbaigtą įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi). Manome, jog šioje vietoje įstatymų leidėjas omenyje turėjo būtent siaurąją sprendimo sąvoką, t. y. tokią, kuri neapima kitų teismo priimamų dokumentų, kuriais byla taip pat gali būti užbaigiama. Sprendimo sąvoka šiame straipsnyje neapima kitų teismo procesinių dokumentų, pvz., teismo įsakymų, nutarčių, nutarimų, kadangi tame pačiame sakinyje taip pat įtvirtinta, jog procesas gali būti atnaujintas ir bylą, užbaigtą įsiteisėjusia teismo nutartimi. Tačiau su tokia siaura nuostata negalime sutikti. LR CPK 366 str. 1 d. 5 p. įtvirtinta, jog procesas gali būti atnaujintas, jei panaikinamas kaip neteisėtas ar nepagrįstas teismo sprendimas, nuosprendis arba kitoks valstybės arba savivaldybių institucijų aktas, kuris buvo pagrindas tam sprendimui, nutarčiai ar nutarimui priimti. Be kitų LR CPK 365 str. numatytų teismo procesinių dokumentų, kuriais užbaigiamos bylos, čia atsiranda dar viena teismo procesinio dokumento rūšis – nutarimas (nutarimas minimas ir 366 str. 1 d. 1 p. įtvirtintame proceso atnaujinimo pagrinde). LR CPK analizė leidžia daryti išvadą, jog priimant nutarimą yra užbaigiamos bylos kasaciniame teisme, o būtent LR CPK 356 str. 3 d. numato, jog kasacinio teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesija bylą išsprendžia nutarimu. Šis įsiteisėja nuo jo priėmimo dienos. Nors ir minėtas teismo dokumentas priimamas plenarinėje sesijoje, tačiau jei jis remiasi vėliau panaikintu kaip neteisėtu ar nepagrįstu teismo sprendimu, nuosprendžiu arba kitokiu valstybės ar savivaldybių institucijų individualaus pobūdžio aktu, nutarimas gali pažeisti tam tikrų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus. Todėl nutarimą siūlytume įtraukti į dokumentų, kurių pagrindu bylos procesas gali būti atnaujintas, sąrašą. Teismas, kuriam yra paduodamas prašymas atnaujinti procesą bylos, užbaigtos teismo nutarimu,

⁶³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr.IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

klausimo dėl prašymo priėmimo neturėtų spręsti formaliai atsižvelgiant vien į 365 straipsnio 1 dalies konstrukciją, kurioje numatyta, jog bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi), procesas gali būti atnaujintas <...>. Ši konstrukcija gali būti klaidinanti. Atsižvelgiant į civilinio proceso atnaujinimo instituto tikslus – užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas, bei nebūtų palikti galioti galimai neteisingi ir nepagrįsti teismų sprendimai (plačiaja prasme) - procesas turi būti atnaujintas ir bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo nutarimu. Analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos priimamus aktus, pastebėtina, jog minėta teismo sudėtis praktiškai priima tiek nutarimus (LAT plenarinės sesijos nutarimas 3K-P-346/2004 m., kat. 37.8, 45.7), tiek nutartis (LAT plenarinės sesijos nutartys 3K-P-257/2002 m. kat. 118; 3K-P-776/2002, kat.39.6.2.9), nors LR CPK 356 str. 3 d. nurodo, kad kasacinio teismo teisėjų kolegija bylą išsprendžia nutartimi, o Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesija – nutarimu. Tačiau jei ir nėra jokių skirtumų tarp priimamų dokumentų (nutarties ir nutarimo), siekiant aiškumo, o taip pat ir proceso atnaujinimo tikslų, siūlome nutarimą įtraukti į teismo dokumentų sąrašą, kuriais užbaigus bylą vėliau procesas gali būti atnaujintas.

Kitas dokumentas, kuris kelia klausimą dėl jo įtraukimo į minėtų dokumentų sąrašą, yra teismo įsakymas. Bylos dėl teismo įsakymo išdavimo nagrinėjamos LR CPK IV dalies XXIII skyriaus nustatyta tvarka⁶⁴. Minėta tvarka nagrinėjamos bylos pagal kreditoriaus pareiškimą dėl piniginių reikalavimų (atsirandančių iš sutarties, delikto, darbo santykių, išlaikymo priteisimo ir kitų), taip pat dėl nekilnojamojo daikto priteisimo (LR CPK 431 str. 1 d.). Praktikoje gali atsitikti taip, jog teismo išduotas įsakymas pažeidžia skolininko teises ar įstatymo saugomus interesus. Kaip pavyzdį pateikiame Marijampolės rajono apylinkės teismo bylą⁶⁵, kurioje pareiškėjas siekė, kad būtų atnaujintas procesas būtent dėl teismo įsakymo, kuris, anot pareiškėjo, pažeidė jo kaip neįtraukto į bylos nagrinėjimą asmens teises. Minėtą teismo įsakymą 2003 m. lapkričio 21 d. Marijampolės rajono apylinkės teismas išdavė pagal kreditoriaus UAB „Lateko lizingas“ pareiškimą dėl išieškojimo iš skolininko A. Bliūdžiaus. Pastarajam pateikus prašymą dėl proceso atnaujinimo (kadangi jis nedalyvavo byloje, nes tuo metu atliko privalomąją pradinę karo tarnybą, o apie tai, kad iš jo priteisti pinigai, sužinojo tik kai buvo padarytas atskaitymas iš atlyginimo), Marijampolės rajono apylinkės teismo teisėja priėmė nutartį, kuria išaiškino, jog šios kategorijos bylose procesas neatnaujinamas, o tik atnaujinamas terminas prieštaravimams pareikšti. Pareiškėjui išaiškinta, kad teismo įsakymai išduodami supaprastinto proceso tvarka, t. y. nekviečiant šalių į posėdį, nesiaiškinant kreditoriaus reikalavimo pagrįstumo. Skolininkui

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Marijampolės rajono apylinkės teismo 2004 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. A. Bliūdžius v. UAB „Lateko lizingas“, Nr. L2-4167-06/2004.

siunčiami procesiniai dokumentai ir suteikiamas 20 d. terminas prieštaravimams pareikšti. Kita nutartimi teisėja terminą skolininko prieštaravimams priimti atnaujino, vykdymą sustabdė. Tačiau, mūsų nuomone, teismo įsakymas negalėjo būti išduotas ir įsiteisėti teismui neįvertinus, ar skolininkui jis buvo įteiktas (duomenų apie tai, kad skolininkui būtų įteikti teismo procesiniai dokumentai byloje nėra).

Visgi kyla klausimas – ar tam tikrais atvejais negali būti atnaujinamas procesas bylos, užbaigtos teismo įsakymu? Pvz., jei būtų tokia situacija, kad per 20 d. kada skolininkas turėjo pateikti prieštaravimus – jų nepateikė, nes sutiko su teismo įsakymu. Bet po šio termino, pvz., 10 mėnesių, skolininkas sužinojo, jog dėl kreditoriaus kaltės (nesąžiningų veiksmų) jis negalėjo įvykdyti skolinio įsipareigojimo. Proceso teisės prasme – tai **naujai paaiškėjusios esminės bylos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos pareiškėjui** (šiuo atveju skolininkui) **bylos nagrinėjimo metu** (byloje dėl teismo įsakymo išdavimo). Pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą⁶⁶ (toliau LR CK) 6.259 str. 2 d. tais atvejais, kai kreditorius tyčia ar dėl neatsargumo prisidėjo prie prievolės neįvykdymo ar dėl netinkamo jos įvykdymo padarytų nuostolių padidėjimo, taip pat kai kreditorius tyčia arba dėl neatsargumo nesiėmė priemonių nuostoliams sumažinti, taikoma LR CK 6.259 str. 1 d.: skolininko atsakomybė gali būti sumažinta arba jis gali būti visiškai atleistas nuo atsakomybės. Tokiu atveju, mūsų nuomone, turi būti atnaujinamas procesas (pagal naujai paaiškėjusias aplinkybes – LR CPK 366 str. 1 d. 2 p.), bet ne pratęsiamas terminas prieštaravimams pareikšti. Šiuo atveju skolininkas jau turėjo 20 d. terminą prieštaravimams pareikšti, tačiau jų nepareiškė, nes su teismo įsakymu sutiko. Tačiau sužinojęs aplinkybes, kurios sąlygoja atleidimą nuo atsakomybės arba jos mažinimą, skolininkas gali ginčyti teismo įsakymą proceso atnaujinimo keliu ir siekti, kad šis būtų panaikintas ar priimtas naujas teismo procesinis dokumentas, atitinkantis tikrąją šalių padėtį. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas bylas yra paaiškinęs, ką reikia suprasti kaip svarbias priežastis, dėl kurių terminas prieštaravimams pareikšti yra atnaujinamas. Tarp tokių svarbių priežasčių nėra aplinkybių, kurios yra proceso atnaujinimo pagrindais. Svarbiomis priežastimis pripažįstami tokie atvejai, kaip pareiškimą padavusio asmens liga, laikinas išvykimas iš nuolatinės gyvenamosios vietos, įvairios stichinės nelaimės ir panašios aplinkybės, dėl kurių byloje dalyvaujantis asmuo praleido įstatymo nustatytą ar teismo paskirtą terminą⁶⁷, nepranešimas apie teismo priimtus procesinius dokumentus ar tai, kad nežinoma apie pareiškėjo

⁶⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁶⁷ Civilinio proceso teisė / E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 329.

atžvilgiu priimtus sprendimus⁶⁸.

Taip pat ir tais atvejais, kai išduodamas teismo įsakymą teismas nusprendė dėl į bylos nagrinėjimą neįtrauktų asmenų teisių ir pareigų, šie asmenys turi galimybę atnaujinti procesą.

Remiantis aukščiau išnagrinėtais pavyzdžiais, darome išvadą, kad gali būti procesas atnaujinamas ir bylų, užbaigtų įsiteisėjusiu teismo įsakymu bei nutarimu, todėl proceso atnaujinimo samprata turi būti plečiama įtraukiant minėtus teismo priimamus aktus.

Klasikinė proceso atnaujinimo samprata – bylos nagrinėjimas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių. Apie naujai paaiškėjusių aplinkybių požymius jau kalbėjome analizuodami proceso atnaujinimo pagrindus. Ilgą laiką naujai paaiškėjusių aplinkybių sąrašą sudarė 4 pagrindai, dabar atitinkantys LR CPK 366 straipsnio 1 dalies 2 – 5 punktus. 1998 m. gruodžio 10 d. įstatymu⁶⁹, kuris įsigaliojo 1999 m. sausio 1 d., buvo išskirtas naujas skirsnis „Proceso atnaujinimas“. Be ankstesnių pagrindų, kurie buvo pagrindais panaikinti sprendimą pažeidus arba neteisingai pritaikius procesinės teisės normas kasaciniame teisme, sąrašas pasipildė naujais: kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad Lietuvos Respublikos teismo sprendimas byloje prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir jos papildomiems protokolams; jeigu viena iš šalių proceso metu buvo neveiksni ir nebuvo atstovaujama pagal įstatymą; jeigu panaikinamas kaip neteisėtas teisės aktas, kuriuo remdamasis teismas išsprendė bylą. Pastarasis pagrindas 2003 metais įsigaliojus naujam LR CPK buvo pakeistas: jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida ir sprendimas nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka <...> (LR CPK 366 str. 1 d. 9 p.). Matome, jog dabartinis proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas yra žymiai platesnis. Koks jo santykis su naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis? Nemažai autorių visus proceso atnaujinimo pagrindus laiko naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis. K. Ramelis: „Nurodyti proceso atnaujinimo pagrindai turi bendrų požymių. Jie visi yra susiję su naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis, kurios objektyviai negali būti žinomos sprendimą priėmusiam teismui“⁷⁰. V. Nekrošius: „Naujomis aplinkybėmis, kurios yra pagrindas nagrinėti bylą minėta tvarka yra pripažįstamos tik tos, kurios jau egzistavo bylos nagrinėjimo metu, bet objektyviai nebuvo ir negalėjo būti žinomos nei teismui, nei dalyvaujantiems byloje asmenims (nova reperta)“⁷¹. Visus nova reperta atsiradimo pagrindus autorius sąlyginai skirsto į dvi grupes: baudžiamuosius ir

⁶⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 21 d. nutartis c.b. *Ugdymo ir globos centras „Goda“ v. J. Kungio įmonė „Butrema“, UAB „Kentora“*, Nr. 3K-3-626/2003, kat. 92.; 2003 m. birželio 25 d. nutartis c. b. *S. Šablovskis v. R. Skersytė*, Nr. 3K-3-752/2003, kat. 92.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII-959, įsigal. 1999 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3106.

⁷⁰ Ramelis K. Proceso atnaujinimą reguliuojančių teisės normų taikymo apžvalga: paskaitų konspektai. -Lietuvos teisėjų mokymo centras (LTMC), 2002. P. 8.

⁷¹ Nekrošius V. Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje: daktaro dis.: soc.mokslai: teisė. – V., 1996. P. 59.

civilinius pagrindus. Baudžiamieji pagrindai – tai veikos, sudarančios nusikaltimo sudėtį (pvz.: įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyti žinomai melagingi šalies ar trečiojo asmens paaiškinimai, liudytojo parodymai, žinomai melaginga eksperto išvada, žinomai neteisingas vertimas, dokumentų arba daiktinių įrodymų suklastojimas, dėl kurių priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas; įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatytos nusikalstamos dalyvaujančių byloje ir kitų asmenų arba teisėjų veikos, padarytos nagrinėjant tą bylą (LR CPK 366 str. 1d. 3, 4 p.)). Civiliniai pagrindai – tai aplinkybės, kuriose nėra nusikaltimo sudėties (pvz.: naujai paaiškėja esminių bylos aplinkybių, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu; panaikinamas kaip neteisėtas ar nepagrįstas teismo sprendimas, nuosprendis arba kitoks valstybės ar savivaldybių institucijų individualaus pobūdžio aktas, kuris buvo pagrindas tam sprendimui, nutarčiai ar nutarimui priimti (LR CPK 366 str. 1d. 2, 5 p.; ir kiti pagrindai).

„Skundas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių (plačiąją prasme, tai yra baudžiamieji ir civiliniai pagrindai) yra pateikiamas ir nagrinėjamas tame pačiame teisme, kurio sprendimas yra skundžiamas (iudex a quo)”⁷². Kaip jau nekartą minėjome ankstesniuose skyriuose, iki 1998 metų gruodžio 10 dienos kodekso pakeitimų⁷³ proceso atnaujinimas buvo sudėtine kasacinio proceso dalimi ir nebuvo savarankiška stadija. Tik nuo 1999 m. sausio 1 d., kai įsigaliojo naujos redakcijos trisdešimt septintasis skirsnis „Proceso atnaujinimas”, padėtis pasikeitė, ir 371¹⁹ straipsnyje numatyta, kad išskyrus dvi išimtis, numatytas ir dabar galiojančio LR CPK 367 str. 1 ir 2 d., prašymas atnaujinti procesą yra paduodamas pirmosios instancijos teismui. Anot V. Nekrošiaus, dauguma proceso atnaujinimo pagrindų yra susiję su faktinėmis bylos aplinkybėmis, ir „kadangi atsižvelgus į šias aplinkybes sprendimo turinys gali pasikeisti, geriausia atlikti jų tyrimą patikėti tam teismui, kurio sprendimas turi būti pakeistas, t. y. pirmosios instancijos teismui, kuris taip pat geriausiai žino bylos aplinkybes ir atlieka pagrindinį vaidmenį tiriant faktines bylos aplinkybes procese. Be to, taip yra išvengiama ir dvigubo proceso, kuris atsiranda, kai proceso atnaujinimo klausimas yra sprendžiamas kasaciniame teisme”⁷⁴. Iki paaiškėjus aplinkybėms, kurios sudaro proceso atnaujinimo pagrindą, teismo aktas buvo laikomas teisėtu ir pagrįstu, todėl apie teisėjų šališkumą šiuo atveju vargu ar galima kalbėti. „Šiuo atveju nėra kalbama apie teisėjų broko ištaisymą”⁷⁵. Jeigu bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas (LR CPK 366 str. 1 d. 8 p. proceso atnaujinimo pagrindas) vargu ar galime kalbėti apie šios

⁷² Ten pat. P. 60-61.

⁷³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII-959, įsigal. 1999 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3106.

⁷⁴ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 237.

⁷⁵ Nekrošius V. Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje: daktaro dis.: soc.mokslai: teisė. – V., 1996. P. 61.

aplinkybės naujumą ir teismo nežinojimą, nors praktikoje ir gali pasitaikyti atveju, kai teismas iš tiesų nepastebėjo neteisėtos sudėties buvimo. Tiesa, teisėjų šališkumą galime išvelgti, jei procesas atnaujinamas ketvirtuoju pagrindu (LR CPK 366 str. 1 d. 4 p.), t. y. kai įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatytos nusikalstamos teisėjų veikos, padarytos nagrinėjant tą bylą. Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymą, toks teisėjas atleidžiamas iš pareigų, kai įsiteisėja jį apkaltinęs nuosprendis (Teismų įstatymo⁷⁶ 90 str. 1 d. 6 p.). Kita CPK nuostata, kuria siekiama užkirsti kelią šališkumui: nagrinėjant prašymą atnaujinti procesą ir (ar) bylą, kurioje procesas atnaujintas, negali dalyvauti tas pats teisėjas, dėl kurio sprendimo ar nutarties yra atnaujintas procesas (LR CPK 370 str. 5 d.). Ši nuostata taikoma visais atvejais, kada nagrinėjamas prašymas atnaujinti procesą ir (ar) bylą, kurioje procesas atnaujintas, tuo tarpu iki 2003 metų naujojo CPK įsigaliojimo nagrinėjant prašymą dėl proceso atnaujinimo negalėjo dalyvauti teisėjas, dėl kurio sprendimo ar nutarties yra atnaujintas procesas, jeigu prašymas yra pagrįstas kodekso 371¹⁸ straipsnio pirmosios dalies 7 ir 8 punktais, t. y. jeigu sprendime teismas kalbėjo dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų bei jeigu bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas. Reikia pasakyti, kad nors ir įtvirtinus minėtą nuostatą siekiant išvengti teisėjų šališkumo nagrinėjant prašymą ir (ar) bylą, kurioje procesas atnaujintas, vis dėlto praktikoje pasitaiko atveju, kai ši norma pažeidžiama, o prašymą atnaujinti procesą ir (ar) atnaujintą bylą nagrinėja tas pats teisėjas, dėl kurio sprendimo (nutarties) atnaujintas procesas. Štai Marijampolės rajono apylinkės teismo teisėja V. Gadiškienė nagrinėdama prašymą atnaujinti procesą byloje, kurioje anksčiau ji priėmė sprendimą, nutartimi dalinai tenkino pareiškėjos prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones⁷⁷. Ieškovei pateikus atskirąjį skundą, Kauno apygardos teismas priėmė nutartį, kurioje nustatė, jog „Marijampolės rajono apylinkės nutartis, kuria taikytinos laikinosios apsaugos priemonės, naikintina LR CPK 329 straipsnio antrosios dalies 1 punkto pagrindu. Kolegija pripažįsta, kad klausimą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo išsprendė neteisėtos sudėties teismas. To paties kodekso 370 straipsnio penktoji dalis numato, kad, nagrinėjant prašymą atnaujinti procesą, negali dalyvauti teisėjas, kuris yra byloje priėmęs sprendimą. Kadangi prašymas dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo susijęs su prašymu atnaujinti procesą, yra jo sudėtinė dalis, teisėjas, priėmęs byloje sprendimą, negalėjo nagrinėti ir tokio prašymo. Todėl, panaikinus apskųstąjį Marijampolės rajono apylinkės teismo nutartį, klausimas dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo perduotinas nagrinėti iš naujo“⁷⁸.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851.

⁷⁷ Marijampolės rajono apylinkės teismo 2004 m. birželio 22 d. nutartis c. b. R. *Zapareckienė v. R. Milaševičius*, Nr. N2-4395-03/2004

⁷⁸ Kauno apygardos teismo CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 1 d. nutartis c. b. R. *Zapareckienė v. R. Milaševičius*, Nr. 2A-1027/2004.

Nemo iudex in causa sua principas - viena iš tinkamo proceso garantijų, kuri užtikrina, kad šalių ginčą nagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas.

Remiantis išanalizuotais civilinio proceso atnaujinimo požymiais pateikiame dar vieną proceso atnaujinimo sampratą: *civilinio proceso atnaujinimas – tai civilinio proceso stadija, kurioje paprastai pirmosios instancijos teisme remiantis naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis, kurias sudaro civiliniai ir baudžiamieji pagrindai, patikrinamas įsiteisėjęs teismo sprendimas, nutartis, nutarimas, teismo įsakymas*. Siekiant sampratos glaustumo, į ją nėra įtraukiamos anksčiau minėtos išimtys, t. y. naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis nėra laikoma tokios situacijos, kai bylą išnagrinėja neteisėtos sudėties teismas, įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatomos teisėjų veikos, padarytos nagrinėjant tą bylą, ar pirmosios instancijos teismo sprendime yra padaryta aiški teisė normos taikymo klaida, nes tokiose situacijose teismo nežinojimo požymio gali ir nebūti.

Reikia pasakyti, kad įstatymų leidėjas visais proceso atnaujinimo pagrindais siekė suteikti asmenims galimybę bei teisę apginti pažeistas jų teises ar įstatymų saugomus interesus. *Tiksliniu požiūriu, proceso atnaujinimas – tai civilinio proceso stadija, kuri leidžia šalims ir tretiesiems asmenims, taip pat neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą asmenims apginti pažeistas jų teises bei įstatymų saugomus interesus, nesant galimybės tai padaryti teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų pagalba*. Žinoma, šių tikslų siekiama ir klasikinių kontrolės formų pagalba. Tačiau proceso atnaujinimo galimybė yra vienintelis būdas asmenims, neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą, apginti pažeistas jų teises bei įstatymų saugomus interesus. Galimybės tai padaryti apeliacine ar kasacine tvarka jie neturi, kadangi apeliacinio bei kasacinio skundų subjektais yra tik dalyvaujantys byloje asmenys (apeliacinio skundo subjektai LR CPK 305 str., kasacinį skundą galintys inicijuoti subjektai LR CPK 342 str.). Be to, jie negali ir prisidėti prie apeliacinio ar kasacinio skundo, kadangi šių skundų subjektais vėlgi yra asmenys, turintys teisę paduoti apeliacinį ar kasacinį skundą, t. y. dalyvaujantys byloje asmenys (prisidėjimas prie apeliacinio skundo LR CPK 309 str., prisidėjimas prie kasacinio skundo LR CPK 358 str.). Neįtraukti į bylos nagrinėjimą asmenys minėtose kontrolės formose, o taip pat ir pirmosios instancijos teisme, gali įstoti į bylą kaip tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus, tačiau tik iki baigiamųjų kalbų pradžios (LR CPK 46 str.). Tuo tarpu, jei nėra paduotas apeliacinis ar kasacinis skundas, arba terminas įstoti į bylą iki baigiamųjų kalbų yra praleistas, šiems asmenims lieka vienintelis būdas apsiginti – proceso atnaujinimas. Tiesa, vykdant sprendimą, šie asmenys gali pareikšti ieškinį dėl civilinės teisės, jeigu jis susijęs su turto, iš kurio išieškoma, priklausymu, arba ieškinį dėl arešto turtui panaikinimo (LR CPK 603 str.).

3. PROCESO ATNAUJINIMO REIKŠMĖ

Kaip minėta įvade išaiškinant magistriniame darbe vartojamas sąvokas, atskleidžiant proceso atnaujinimo reikšmę vartosime svarbos, reikšmingumo prasme.

Proceso atnaujinimo teisiniai santykiai susiklosto retai, o prašymai atnaujinti procesą teismų dažnai yra atmetami. Padarius tyrimą Kaišiadorių rajono apylinkės teisme, matome, jog beveik per šešerius metus (1999 – 2004 m. imtinai; tyrimas atliktas 2004 m. spalio mėn.), kai prašymai atnaujinti procesą yra paduodami bylą nagrinėjusiam pirmosios instancijos teismui, Kaišiadorių rajono apylinkės teismas yra nagrinėjęs tik 5 bylas dėl proceso atnaujinimo. Visais atvejais teismas priėmė neigiamą sprendimą: atsisakė priimti prašymą (dėl ieškovų praleisto įstatyme numatyto penkerių metų termino paduoti prašymą atnaujinti procesą)⁷⁹; prašymą atmetė (kadangi ieškovas nepateikė teismui įrodymų, duodančių pagrindą atnaujinti procesą)⁸⁰; nustačius terminą pašalinti prašymo atnaujinti procesą trūkumus, o per nustatytą terminą jų nepašalinus, priėmė nutartį⁸¹ laikyti prašymą atnaujinti procesą nepaduotu ir gražinti ieškovui. Vienoje iš bylų⁸² pateikus atskirąjį skundą, apeliacinės instancijos teismas jį patenkino iš dalies, apylinkės teismo nutartį panaikino ir pareiškėjų prašymą dėl proceso atnaujinimo perdavė nagrinėti pirmosios instancijos teismui iš naujo⁸³. Dar viena byla, Kaišiadorių rajono apylinkės teismui atmetus prašymą dėl proceso atnaujinimo, o Kauno apygardos teismui palikus nutartį nepakeistą, nagrinėjant bylą Lietuvos Aukščiausiajame Teisme pirmųjų teismų nutartys buvo panaikintos ir byla perduota iš naujo nagrinėti apylinkės teismui⁸⁴.

Marijampolės rajono apylinkės teisme yra išsprendžiama žymiai daugiau prašymų atnaujinti procesą: 2002 m. čia buvo išspręstos 5 bylos, 2003 m. – 4, 2004 m. - 5 (tyrimas atliktas 2004 m. spalio mėn.). Šiame teisme kasmet yra išsprendžiamos vidutiniškai 5 bylos, o tai, lyginant su išnagrinėtomis Kaišiadorių rajono apylinkės teisme, sudaro visą gautų pastarajame teisme proceso atnaujinimo bylų skaičių. Tokią nevienodą situaciją gali lemti tiek skirtingas gyventojų skaičius nagrinėjamuose rajonuose, tiek šių asmenų teisinis išprusimas, kuris, mūsų nuomone, didmiestyje gali būti didesnis. Kita vertus, proceso atnaujinimas susijęs su naujai

⁷⁹ Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2004 m. vasario 6 d. nutartis c. b. *A. Suslavičius, B. Suslavičius v. M. A. Suslavičienė*, Nr. 2-286-02/2004.

⁸⁰ Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2000 m. sausio 7 d. nutartis c. b. *V. Slatkevičius v. Kaišiadorių raj. Savivaldybė*, Nr. 2-978-02/2000.

⁸¹ Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2003 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. *G. Morkūnas v. V. Paškevičius*, Nr. 2-978-02/2003.

⁸² Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2000 m. gegužės 5 d. sprendimas c. b. *J. Dabašinskienė, V. Raižienė, A. Raižys v. D. Stankevičienė*, Nr. 2-620/2000.

⁸³ Kauno apygardos teismo CBS teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 22 d. nutartis c. b. *J. Dabašinskienė, V. Raižienė, A. Raižys v. J. Stankevičius*, Nr. 2A-1018/2000.

⁸⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 30 d. nutartis c. b. *R. Varkalienė v. A. Arlauskas*, Nr. 3K-3-843/2003, kat. 118.

paaiškėjusiomis bylos aplinkybėmis, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos nagrinėjant bylą anksčiau. Minėtų aplinkybių nežinojimą gali lemti įvairios priežastys: šalių dispozityvumo principo įtvirtinimas procese, teismo galių ribojimas renkant įrodymus savo iniciatyva, kitų asmenų nusikalstamos veikos ir kt., todėl galime teigti, jog ir ankstesnis bylos (dėl kurios procesas atnaujinamas) nagrinėjimas turi įtakos vėlesnei teisinei situacijai bei proceso atnaujinimo atsiradimui.

Išnagrinėję proceso atnaujinimo bylas Kaišiadorių ir Marijampolės rajonų apylinkių teismuose, darome išvadą, jog teisiniai proceso atnaujinimo santykiai gan retai susiklosto praktikoje. Tačiau nors ir minėti santykiai pasitaiko retai, negalime kalbėti apie šio instituto nereikšmingumą. Proceso atnaujinimas jau baigtoje civilinėje byloje yra labai svarbi priemonė, suteikianti galimybę šalims, tretiesiems asmenims, taip pat neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą asmenims apginti pažeistas teises ar įstatymų saugomus interesus, kai nebėra galimybės juos apginti teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės instancinės sistemos būdais. Kaip jau kalbėjome ankstesniuose skyriuose, proceso atnaujinimas yra vienintelė galimybė neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą asmenims apginti pažeistas jų teises ar įstatymų saugomus interesus, nes galimybės tai padaryti teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų pagalba jie neturi (nėra apeliacinio ar kasacinio skundų subjektais bei negali prisidėti prie apeliacinio ar kasacinio skundo). Tokios nuomonės yra ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vienoje bylų pabrėžęs, jog „kai sprendimas įtakoja į bylą neįtrauktų asmenų teises, proceso atnaujinimas yra vienintelė šių asmenų galimybė ginti savo teises ir teisėtus interesus“⁸⁵. „Tais atvejais, kai įstatymai asmeniui visai nesuteikia apeliacijos ar kasacijos teisės, proceso atnaujinimo institutas yra vienintelė galimybė pasiekti, kad suinteresuoto asmens teises pažeidžiantis teismo sprendimas būtų panaikintas. Aiškinant ir taikant teisės normas, reglamentuojančias proceso atnaujinimo institutą, teismai privalo atsižvelgti į tai, kad apeliacijos teisę turi tik byloje dalyvaujantys asmenys (CPK 316 str.). Jeigu asmuo nebuvo įtrauktas į civilinės bylos nagrinėjimą, tai proceso atnaujinimas tokiam asmeniui yra vienintelė galimybė siekti jo teises įtakančio teismo sprendimo panaikinimo, nes toks asmuo neturi ir kasacinio apskundimo teisės (CPK 352 str. 1 p.). Be to, teismai turi atsižvelgti ir į tai, kad CPK 352 straipsnis nustato kasacijos ribojimus, todėl kasacinio apskundimo galimybe suinteresuoti asmenys taip pat ne visada gali pasinaudoti“⁸⁶.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse dažnai vartojamas teiginys „proceso atnaujinimo institutas padeda užtikrinti, kad nebūtų palikti galioti galimai neteisėti ir nepagrįsti teismo sprendimai **tais atvejais, kai teismo padarytų fakto ar teisės klaidų nepavyko ištaisyti**

⁸⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. gruodžio 15 d. nutartis c. b. *D. Maratkanovas ir kt. v M. Ščelkunova.*, Nr. 3K-3-954/1999, kat 36.

⁸⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c. b. *Švenčionių rajono valstybinė mokesčių inspekcija v. DA-Deutsche Allgemeine Versicherung Aktiengesellschaft*, Nr. 3K-3-739/2000, kat. 37.

apeliacine ar kasacine tvarka⁸⁷. Šis teiginys suponuoja mintį, jog proceso atnaujinimo tvarka peržiūrimas sprendimas po to, kai teismo padarytos fakto ar teisės klaidos buvo taisytos apeliacine ar kasacine tvarka, bet jas ištaisyti nepavyko. Tačiau tai yra klaidinga nuostata. Svarbu pasakyti tai, kad bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu (plačiąją prasme), procesas gali būti atnaujintas tiek tada, kai byla buvo užbaigta pirmosios instancijos teisme, tiek ir tada, kai šios instancijos teismo sprendimas buvo apskūstas aukštesniems teismams, t. y. buvo apeliacinis arba ir kasacinis procesas. Todėl teiginys „proceso atnaujinimas jau baigtoje civilinėje byloje yra labai svarbi priemonė, suteikianti galimybę pareiškėjui apginti pažeistas teises ar įstatymų saugomus interesus, kai nebėra galimybės juos apginti teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės instancinės sistemos būdais“ nereiškia, jog asmuo prieš paduodamas prašymą atnaujinti procesą turėtų išnaudoti teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų suteikiamas galimybes. Pareiškėjas gali prašyti atnaujinti procesą po bet kurios civilinio proceso stadijos, su sąlyga, jog teismo sprendimu (plačiąją prasme) byla yra užbaigta ir šis teismo aktas yra įsiteisėjęs. Kitas proceso atnaujinimo sąlygas bei ribas numato LR CPK bendroji (teisingumas, žinybingumas, procesiniai terminai ir pan.) bei ypatingoji (sudaro civilinio proceso teisės normos, susijusios su tam tikra bylos nagrinėjimo stadija) dalys⁸⁸, tai – prašymą paduodančio asmens veiksnus, įgalioto vesti bylą asmens paduodamas pareiškimas, prašymas apmokėtas žyminiu mokesčiu, prašymas atitinka formai ir turiniui keliamus reikalavimus, prašymo padavimo terminai, proceso atnaujinimo pagrindai ir pan.

Paprastai teismo priimtas sprendimas veikia ilgą laiko tarpą. Gali atsitikti taip, jog po sprendimo įsiteisėjimo, bus atskleisti tam tikri faktai, kurių šviesoje teismo priimto konflikto sprendimas gali tapti neoptimaliu, netgi neteisingu. Tam, kad įveikti tokias situacijas, būtina panaikinti įsiteisėjusio sprendimo galią, pakeisti ar nutraukti jo veikimą⁸⁹.

Teismui sprendimą (nutartį) pakeitus ar priėmus naują sprendimą (nutartį), ankstesni teismų sprendimai (nutartys) netenka galios (LR CPK 371 str. 3 d.). Todėl gali pasikeisti, pasibaigti ar atsirasti nauji šalių bei kitų asmenų teisiniai santykiai. Dar kartą reikia pabrėžti, jog proceso atnaujinimo institutas nėra dar viena sprendimo (nutarties) teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų, kuriose byla peržiūrima aukščiau stovinčiame teisme. Mūsų nagrinėjamam institutui būdinga tai (o tuo beje šis institutas ir reikšmingas), kad net ir po apeliacinės arba ir kasacinės instancijos teismų įvykdyto peržiūrėjimo byloje, procesas gali būti atnaujintas, nes šiose teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formose peržiūrint bylą buvo remtasi dažniausiai

⁸⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 20 d. nutartis c. b. *UAB „Čeltauira“ v. UAB „Medas“*, Nr.3K-3-458/2004, kat. 118.

⁸⁸ Nekrošius V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai // *Teisė*. 2002, Nr. 43, P. 152 – 163.

⁸⁹ Зайцев И. М. Устранение судебных ошибок в гражданском процессе. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1985. С. 74.

pirmosios instancijos teismo ištirtais įrodymais, kuriuos, kaip paaiškėja vėliau, galėjo sudaryti suklastoti dokumentai, žinomai melagingi liudytojo parodymai, žinomai melaginga eksperto išvada ir kt., arba naujai paaiškėja esminių bylos aplinkybių, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu, o visos šios aplinkybės yra esminės ir jų atsiradimas lemia tai, kad turi būti priimtas byloje kitoks sprendimas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas proceso atnaujinimo bylas, yra nekartą pabrėžęs, jog „proceso atnaujinimo instituto tikslas yra užtikrinti, kad būtų įvykdytas **teisingumas**. Proceso atnaujinimas civilinėje byloje leidžia peržiūrėti **neteisingus** teismo sprendimus tais atvejais, kai teismo padarytų faktinių ar juridinių klaidų nepavyko ištaisyti, nagrinėjant bylą apeliacine ir kasacine tvarka”⁹⁰ (dėl pastarojo sakinio konstrukcijos klaidingumo kalbėjome anksčiau). Teismų praktikoje nėra tiksliai ir vienareikšmiškai apibrėžtos teisingumo ar teisingo teismo sprendimo sąvokos; tai paaiškina teisės doktrina (šia tema yra rašę doc. dr. V. Nekrošius, prof. habil. dr. A. Vaišvila, kt. teisės teoretikai), yra pasisakęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas; šio principo turinys priklauso ir nuo konkrečios bylos aplinkybių. Beje, reikia pasakyti, jog ne tik proceso atnaujinimo instituto ar civilinio proceso, bet ir visų teisės šakų tikslas – teisingumo siekimas. „Teisingumas ir neteisingumas nustatomas remiantis kitais moraliniais kriterijais – gėriu ir blogiu, lygybe ir nelygybe, žmoniškumu ir nežmoniškumu, protingumu ir neprotingumu”⁹¹. Kalbant apie proceso atnaujinimo institutą, kurio uždavinys garantuoti, kad teisinėje sistemoje nebūtų palikti galioti galimai neteisėti ir nepagrįsti teismų aktai, o tikslas yra užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas, reikia pasakyti, jog pastaroji kategorija (teisingumas) yra platesnė nei teisėtumas ir pagrįstumas, nes teisėtas ir pagrįstas sprendimas ne visada bus teisingas. Todėl siekiant teisingo sprendimo teismai turi vadovautis teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais, įtvirtintais LR CPK 3 str. 1 d.

„Proceso atnaujinimo instituto buvimas pagrįstas būtinybe tam tikrais atvejais ištaisyti jau priimtą ir įsiteisėjusį teismo sprendimą paaiškėjus tam tikroms naujoms aplinkybėms, o šis institutas egzistuoja visose šalyse. Vokietijoje ir Austrijoje ši forma yra vadinama die Wiederaufnahme des Verfahrens. Lietuvoje – bylos nagrinėjimu dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių”⁹². Naujai paaiškėjusių aplinkybių apimtis įvairiose valstybėse skirtinga. Tą pastebėjome analizuodami civilinio proceso atnaujinimo instituto reglamentavimą Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Austrijos bei kai kurių NVS šalių civilinio proceso įstatymuose. Svarbu akcentuoti ir tai, jog tam tikrais proceso atnaujinimo klausimais yra pasisakęs ir Europos

⁹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 22 nutartis c. b. AB „Ūkio bankas” v. UAB „Differens”, Nr. 3K-3-994/2003, kat. 118.

⁹¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 75.

⁹² Nekrošius V. Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje: daktaro dis.: soc.mokslai: teisė. – V., 1996. P. 59.

Tarybos Ministrų Komitetas 2000 m. sausio 19 d. priimdamas rekomendaciją Nr. R(2000) 2 „Dėl pakartotinio konkrečių bylų peržiūrėjimo ir atnaujinimo nacionaliniame lygmenyje Europos žmogaus teisių teismo priimtų sprendimų pagrindu”⁹³, kuria Ministrų Komitetas paskatino Konvencijos dalyves išanalizuoti nacionalines teisės sistemas siekiant užtikrinti, kad būtų pakartotinio bylos peržiūrėjimo, taip pat ir proceso atnaujinimo, galimybės tais atvejais, kai Europos žmogaus teisių teismas nustatė Konvencijos pažeidimus, ypač kur:

- (i) nukentėjusi šalis ir toliau patiria labai rimtus neigiamus padarinius dėl ginčijamo nacionalinio sprendimo pasekmių, kurie nėra pakankamai ištaisyti vien satisfakcija ir negali būti atitaisyti be peržiūrėjimo ar atnaujinimo, ir
- (ii) Teismo sprendimas veda prie išvados, kad
 - (a) ginčijamas nacionalinis sprendimas yra priešingas Konvencijai, arba
 - (b) rastas pažeidimas pagrįstas tokios svarbos procedūros klaidomis ar trūkumais, kad kyla rimta abejonė dėl skundžiamo teismo proceso rezultato (išdavos).

LR CPK nuostata dėl proceso atnaujinimo Europos žmogaus teisių teismo priimtų sprendimų pagrindu buvo įtvirtinta jau 1998 metais (pakeitimai⁹⁴ įsigaliojo 1999 sausio 1 d.). Tačiau bylų, kurių procesas būtų atnaujintas minėtu pagrindu, Lietuvos Respublikos teisėje dar nėra buvę. Ministrų Komiteto praktika prižiūrint/vadovaujant Teismo sprendimų vykdymą(-ui) rodo, kad išskirtinėmis aplinkybėmis bylos peržiūrėjimas ar teismo proceso atnaujinimas pasitvirtino kaip veiksmingiausias, jei ne vienintelės, priemonės siekiant *restitutio in integrum* (bendros priemonės, kurios užtikrins, kad nukentėjusi šalis bus sugražinta kiek galima į tą pačią situaciją, kurioje ji buvo iki Konvencijos pažeidimo)⁹⁵.

Panaikinus arba pakeitus sprendimą ar nutartį, jeigu jie jau buvo įvykdyti ar pradėti vykdyti, vienos iš šalių prašymu teismas įpareigoja ginčo šalis grąžinti tai, ką jos yra gavusios sprendimą vykdydamos (LR CPK 373 str. Sprendimo įvykdymo atgręžimas). Tokiu atveju bus taikomos atitinkamos LR CPK vykdymo proceso nuostatos (LVI skyrius „Sprendimų įvykdymo atgręžimas”). Čia susiduriame su nekartą darbe minėta problema: atnaujinus procesą suardoma teisinė ginčo šalių santykių taika, vėl yra pažeidžiamos „senos žaizdos”⁹⁶. Panaikinus ar pakeitus anksčiau priimtą aktą, gali pasikeisti, pasibaigti ar atsirasti nauji šalių bei kitų asmenų teisiniai

⁹³ Recommendation No. R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights // <https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=334147&Lang=en>; prisijungimo laikas: 2004 m. rugsėjo 16 d.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII-959, įsigal. 1999 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3106.

⁹⁵ Recommendation No. R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights // <https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=334147&Lang=en>; prisijungimo laikas: 2004 m. rugsėjo 16 d.

⁹⁶ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 336.

santykiai; naujai priimtas aktas gali lemti kitokių teisių ir pareigų santykį. Šalių gražinimas į padėtį, buvusią iki priimant sprendimą (plačiaja prasme), kuris vėliau yra panaikinamas ar pakeičiamas, leidžia atstatyti teisių ir pareigų pusiausvyrą, kuri buvo pažeista pirmuoju sprendimu. Kadangi atstatyti šalis į buvusią padėtį ne visada galima (pvz., po sprendimo, kuris vėliau panaikinamas ar pakeičiamas proceso atnaujinimo keliu, įvykusi sandorių grandinė, o turtas atlygintinai perleistas sąžiningiems įgijėjams), todėl LR CPK 760 str. numato, kad jeigu gražinti turto negalima, teismas savo sprendime, nutartyje numato, kad turi būti atlyginta šio turto vertė, o kai turtas realizuotas, - suma, gauta jį realizavus. Kita vertus, įvykdymo atgrežimas, kuris pilnai patenkintų ginčo šalis, ne visada įmanomas. Net ir kompensuojant ekvivalentą pinigais, šalis nebus sugražinta į ankstesnę padėtį, buvusią iki pažeidimo (status quo).

Kalbant apie proceso atnaujinimo instituto svarbą, reikia paminėti, jog prašymus dėl proceso atnaujinimo, siekiant apginti viešąjį interesą, gali paduoti ir Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras. LR CPK 5 str. 3 d. nurodo, jog įstatymų numatytais atvejais pareiškimą teismui dėl viešojo intereso gynimo valstybės vardu gali pareikšti prokuroras arba kita įstatymų įgaliota institucija. Dabar teisė pateikti prašymą atnaujinti procesą, siekiant apginti viešąjį interesą, suteikta tik generaliniam prokurorui, tuo tarpu pagal senojo CPK 371¹⁷ straipsnį tokią teisę turėjo ne tik visi prokurorai, bet ir valstybinio valdymo institucijos, įmonės, įstaigos, organizacijos ar fiziniai asmenys. Viešojo intereso samprata LR CPK nėra paaiškinta. Literatūroje nurodoma, jog viešasis interesas – tai, visų pirma, visuomenės interesas, nors dažnai klaidingai teigiama, jog tai valstybės interesas⁹⁷. Nesutinkame su kai kurių autorių nuomone, kurie proceso atnaujinimo institutą linkę labiau priskirti viešojo intereso gynimui. Kaip rodo teismų praktika, šiuo institutu pirmiausia naudojasi privatūs asmenys, kurių teises ar įstatymų saugomus interesus pažeidžia įsiteisėjęs teismo sprendimas (plačiaja prasme). Vien tai, kad prašymus dėl proceso atnaujinimo, siekiant apginti viešąjį interesą, gali paduoti Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras, o tam tikrais atvejais jis turi platesnes galimybes atnaujinti procesą (LR CPK 366 str. 1 d. 9 p. jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras prašymus atnaujinti procesą taip pat turi teisę paduoti ir dėl teismo sprendimų (nutarčių), kurie buvo peržiūrėti apeliacine tvarka), neturėtų būti vertinama kaip prioritetas viešojo intereso gynimo būdas. Be to, kaip jau ne kartą minėta, proceso atnaujinimas susijęs su naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos bylos nagrinėjimo metu, ir kurių atsiradimas nelemia bylos viešo ar privataus pobūdžio. Viešasis interesas reikalauja, kad

⁹⁷ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Antroji dalis. - Vilnius: Justitia, 1997. P. 199.

byloje būtų tinkamai pritaikytos teisės normos, t. y. byloje būtų priimtas teisingas sprendimas. To, beje, reikalauja ir privatus interesas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tam tikrose bylose, pavyzdžiui, šeimos bylos, viešasis bei privatusis interesai persipina, nes tiek visuomenė, tiek patys šios bylos dalyviai suinteresuoti teisingu bylos sprendimu (ypač nepilnamečių vaikų gerove bei apsauga). Taigi, galime pagrįstai teigti, jog proceso atnaujinimo institutas skirtas ginti tiek privatų, tiek viešąjį interesą, kurie, beje, dažnai gali persipinti. Tačiau, mūsų manymu, privataus intereso gynyba, kaip nagrinėjamo instituto tikslas, vyrauja.

Apibendrinant šį skyrių, konstatuojame, jog proceso atnaujinimo institutas suteikia galimybę šalims, tretiesiems asmenims, taip pat neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą asmenims jau baigtoje civilinėje byloje apginti pažeistas teises ar įstatymų saugomus interesus, kai nebėra galimybės juos apginti teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės instancinės sistemos būdais, nesvarbu ar šiais būdais buvo naudotasi. Nagrinėjamo instituto tikslas – užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas bei siekis, kad nebūtų palikti galioti galimai neteisėti ir nepagrįsti teismų sprendimai. Proceso atnaujinimo instituto pagalba ginami tiek privatūs, tiek viešieji interesai, kurie dažnai gali sutapti ir yra neatsiejami.

4. PROBLEMOS IR PASIŪLYMAI

Šiame skyriuje aptarsime tam tikras problemas, kurias pastebėjome rašant magistro baigiamąjį darbą. Problemas iškelia tiek civilinio proceso teisės teorija, tiek teismų praktika. Dėl tam tikrų neatitikimų šiuose šaltiniuose manome, jog būtina juos aptarti. Taip pat pateikiame pasiūlymus kiek tai susiję su magistrinio darbo tema bei dalyku.

Pirmojo skyriaus trečiajame poskyryje nagrinėjome teismo sprendimo stabilumo bei proceso atnaujinimo santykį. Čia pastebėjome, jog proceso atnaujinimas visuomet susijęs su „senų žaizdų“⁹⁸ atkūrimu, kadangi sugriaunama teismo sprendimu pasiekta teisinė tvarka. „Esminis kiekvieno teismo sprendimo bruožas yra jo galia (*res judicata*), kurią lemia siekis padaryti sprendimą galutinį, nepakeičiamą ir stabilų, bei užtikrinti teisinę ginčo šalių santykių taiką. <...> Sprendimo teisinei galiai yra priešpriešinamas kitas ne mažiau svarbus reikalavimas – kiekvienas sprendimas turi būti teisingas, t. y. atitikti materialios tiesos reikalavimus. Pagrindinė šio reikalavimo įgyvendinimo sąlyga – teisingai nustatytos ir ištirtos bylos aplinkybės. Tačiau šis reikalavimas ne visada gali būti įgyvendintas civiliniame procese – klaidingi ir neišsamūs šalių paaiškinimai, ne visų įrodymų byloje ištyrimas, teismo galių ribojimas rinkti įrodymus savo iniciatyva lemia, kad teismas dažnai turi pasitenkinti tomis aplinkybėmis, kurių esant ar nesant pavyksta ir yra įmanoma nustatyti. Papildomų problemų kelia ir tai, jog faktinės aplinkybės yra kasdienio gyvenimo, kuris nuolat kinta, rezultatas. Atsižvelgiant į šias aplinkybes pažymėtina, kad faktinės aplinkybės visiškai teisingai byloje gali būti nustatytos gana retai. Šiuo požiūriu akivaizdus tam tikras materialiosios tiesos ir sprendimo stabilumo bei nekintamumo prieštaravimas“⁹⁹.

Su minėta problema susiduria teismai sprenddami proceso atnaujinimo bylas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje proceso atnaujinimo bylų konstatuoja: „Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose nustatyta įsiteisėjusio teismo sprendimo teisinė galia suponuoja jo nekintamumą, teismo sprendimo pagrindu atsiradusių teisinių santykių stabilumą. Todėl proceso atnaujinimas yra ypatinga įsiteisėjusio teismo sprendimo peržiūrėjimo procesinė priemonė, taikoma tik įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka. Proceso atnaujinimo institutu siekiama, kad nebūtų palikti galioti galimai neteisingi ir nepagrįsti teismų sprendimai, kita vertus, proceso atnaujinimu suardoma teismo sprendimu atkurta (sukurta) teisinė taika tarp ginčo šalių. Pastaroji aplinkybė lemia, kad proceso atnaujinimo galimybė yra ribojama įstatyme nustatant prašymo

⁹⁸ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 336.

⁹⁹Ten pat. P. 235.

atnaujinti procesą padavimo terminus (CPK 368 str.)”¹⁰⁰. Šioje nutartyje teismas nurodo proceso atnaujinimo ribas – tai įstatyme numatyti atvejai ir tvarka bei prašymo atnaujinti procesą padavimo terminai.

Prašymo padavimo terminai įtvirtinti LR CPK 368 str.: prašymas atnaujinti procesą gali būti pateikiamas per tris mėnesius nuo tos dienos, kurią jį pateikiantis asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti aplinkybes, sudarančias proceso atnaujinimo pagrindą; prašymas atnaujinti procesą negali būti pateikiamas, jeigu nuo sprendimo ar nutarties įsiteisėjimo praėjo daugiau kaip penkeri metai, išskyrus šio kodekso 366 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodytą atvejį¹⁰¹. Įstatyme įtvirtintas penkerių metų terminas yra naikinamasis, todėl po šio termino procesas negali būti atnaujinamas, išskyrus LR CPK 366 str. 1 d. 1 p. nurodytą atvejį. Taigi paprastai po penkerių metų termino kiekvienas teismo priimtas sprendimas tampa absoliučiai stabiliumi bei nepakeičiamu, o tai taip pat reiškia, jog minėtas prieštaravimas tarp teismo sprendimo stabilumo ir teisingumo principų bus sprendžiamas pirmojo naudai.

Tačiau ar penkerių metų terminas yra pakankamas laiko tarpas paduoti prašymui atnaujinti procesą? Praktikoje susiduriame su tokiomis situacijomis, kai praleidus terminą paduoti prašymą atnaujinti procesą, teismo atsisakymas priimti prašymą sudarys tokią situaciją, kurioje bus paliktas galioti galimai neteisingas ir nepagrįstas teismo sprendimas, taip pat nebus įvykdytas teisingumas. Čia negalime sutikti su teiginiu, jog pačios šalys turi rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku pateikti teismui įrodymus, argumentus, o šiuo atveju – laiku pateikti prašymą atnaujinti procesą, kadangi paties proceso atnaujinimo esmė lemia tai, jog procesas atnaujinamas remiantis naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos bylos nagrinėjimo metu, o sužinomos vėliau. Be to, proceso atnaujinimas yra vienintelė galimybė asmenims, neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą, apginti pažeistas jų teises ar įstatymų saugomus interesus, todėl po įstatyme numatyto naikinamojo penkerių metų termino iškilę aikštėn teisiniai santykiai gali pažeisti neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų procesines, o tuo pat metu ir materialines teises, kadangi negalint parduoti prašymo atnaujinti procesą, negali būti apgintos ir šių asmenų teisės bei teisėti interesai.

Tokios situacijos dažniausiai teismų sprendžiamos teismo sprendimo nekintamumo bei teismo sprendimo pagrindu atsiradusių teisinių santykių stabilumo naudai. Tačiau vienoje bylų, patekusių Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, kurioje atsakovė buvo praleidusi penkerių metų terminą prašymui atnaujinti procesą paduoti, byla buvo išspręsta priešingai – pirmosios bei apeliacinės instancijos teismų nutartys, kuriomis buvo atsisakyta priimti prašymą, buvo

¹⁰⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. *A. Sinkevičienė v. AB “Turto bankas”*, Nr. 3K-3-233/2004, kat. 118.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr.IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.

panaikintos, o prašymo atnaujinti procesą priėmimo klausimas perduotas nagrinėti pirmosios instancijos teismui iš naujo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. *A. Sinkevičienė v. AB „Turto bankas“*, Nr. 3K–3–233/2004, kat. 118.). Šioje byloje Kauno miesto apylinkės teismas 1995 m. birželio 19 d. sprendimu priteisė ieškovui iš atsakovės A. Sinkevičienės 22 000 Lt skolos, 33 000 Lt palūkanų ir 990 000 Lt delspinigių, iš viso 1 045 000 Lt. A. Sinkevičienė 2003 m. spalio 21 d. kreipėsi į teismą, prašydama atnaujinti procesą LR CPK 366 straipsnio 1 dalies 2 ir 9 punktuose nustatytais pagrindais. Nurodė, kad apie bylos nagrinėjimo teismo posėdyje vietą ir laiką nebuvo informuota, byla išnagrinėta jai nedalyvaujant; apie teismo sprendimą ji sužinojo 2003 m. rugpjūčio 10 d., kai buvo pradėtas Kauno miesto apylinkės teismo 1995 m. birželio 19 d. sprendimo vykdymas, todėl prašė teismo atnaujinti dėl svarbių priežasčių praleistą terminą paduoti prašymą dėl proceso atnaujinimo. Kauno miesto apylinkės teismas nutartimi atsisakė priimti prašymą atnaujinti procesą, o Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija atskirąjį skundą nutartimi atmetė. Šią bylą nagrinėjant kasacinėje instancijoje, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatuoja: „pripažintini pagrindais pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų motyvai, kad CPK 368 straipsnio 2 dalyje nustatytas terminas, jį praleidus, negali būti atnaujintas. Tačiau kasacinis teismas, įgyvendindamas įstatyme nustatytus įgaliojimus peržiūrėti įsiteisėjusius teismų sprendimus ir nutartis, atsižvelgdamas į tai, kad proceso atnaujinimo instituto, kaip ir teismų sprendimų ir nutarčių peržiūrėjimo apeliacinio ir kasacinio proceso tvarka, tikslas – užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas, ir šioje konkrečioje byloje matydamas išskirtinę, neįtikėtiną teisinę situaciją (ginčo suma, jos kilmė, teismo sprendimo priverstinio vykdymo terminų klausimas ir kt.), turi daugiau teisių ir jas deleguoja žemesnių instancijų teismams, kad galėtų būti priimti procesiniai sprendimai dėl atsakovės praleisto CPK 368 straipsnio 2 dalyje nustatyto termino atnaujinimo.

Dėl to, kas išdėstyta, pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų nutartys atsisakyti, remiantis CPK 368 straipsnio 2 dalimi, priimti atsakovės A. Sinkevičienės prašymą atnaujinti procesą, naikintinos. Prašymo atnaujinti procesą priėmimo klausimas iš naujo nagrinėtinas pirmosios instancijos teisme CPK 370 straipsnyje nustatyta tvarka¹⁰².

Ši byla vertintina dviem aspektais. Aiškiai matome, jog ši Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, kuria prašymo atnaujinti procesą priėmimo klausimas gražintas iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, leidžia atnaujinti procesą ir praleidus įstatyme numatytą penkerių metų terminą, kuris, kaip minėjome, yra naikinamasis. Iš bylos aplinkybių matome, jog pareiškėja į pirmosios instancijos teismą kreipėsi daugiau kaip po aštuonerių metų (2003 spalio

¹⁰² LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. *A. Sinkevičienė v. AB „Turto bankas“*, Nr. 3K–3–233/2004, kat. 118.

21 d.), skaičiuojant nuo 1995 m. birželio 19 d. sprendimo, apie kurį „ji sužinojo 2003 m. rugpjūčio 10 d., kai buvo pradėtas Kauno miesto apylinkės teismo 1995 m. birželio 19 d. sprendimo vykdymas, todėl prašė teismo atnaujinti dėl svarbių priežasčių praleistą terminą paduoti prašymą dėl proceso atnaujinimo”¹⁰³. Kaip minėta anksčiau, proceso atnaujinimas yra svarbi galimybė asmenims apginti pažeistas jų teises ar įstatymų saugomus interesus, tačiau po įstatyme numatyto naikinamojo penkerių metų termino iškilę aikštėn teisiniai santykiai gali pažeisti tokių asmenų procesines (nes apie bylos nagrinėjimą jie nežinojo ir joje nedalyvavo), o tuo pat metu ir materialines teises, kadangi negalint paduoti prašymo atnaujinti procesą, negali būti ir apgintos šių asmenų teisės bei teisėti interesai. Praktika rodo, jog įstatymo leidėjo numatytas penkerių metų terminas paduoti prašymą atnaujinti procesą yra nepakankamas, nes po šio termino atsiradę teisiniai santykiai lemia tai, jog teismui atsisakius priimti prašymą, bus pažeidžiamos asmenų, prašančių atnaujinti procesą, teisės. Nagrinėjamoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas bylą sprendė vadovaudamasis proceso atnaujinimo tikslo – užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas – principu.

Kita vertus, kelia problemų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teiginys: „šioje konkrečioje byloje matydamas išskirtinę, neįtikėtiną teisinę situaciją (ginčo suma, jos kilmė, teismo sprendimo priverstinio vykdymo terminų klausimas ir kt.), **turi daugiau teisių ir jas deleguoja žemesnių instancijų teismams**, kad galėtų būti priimti procesiniai sprendimai dėl atsakovės praleisto CPK 368 straipsnio 2 dalyje nustatyto termino atnaujinimo”¹⁰⁴. Manytume, jog šia byla teismas formuoja precedentą. Kadangi kasacinį skundą turi teisę surašyti advokatas arba kiti aukštąjį teisinį išsilavinimą turintys juridinio asmens darbuotojai ar pats kasatorius, jei jis yra fizinis asmuo (LR CPK 347 str. 3 d.), o surašant šį skundą turi būti nurodyti išsamūs teisiniai argumentai, kurie patvirtina LR CPK 346 straipsnyje nurodytų kasacijos pagrindų buvimą, manome, jog kitu proceso atnaujinimo atveju bylai pasiekus Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, šios bylos (LAT CBS nutartis byloje Nr. 3K-3-233/2004) nurodymas bei teisiniai argumentai gali būti pagrindu teismui analogiškai išspręsti bylą (pratęsti penkerių metų terminą), su sąlyga, jog tai taip pat „neįtikėtina situacija”. Reikia sutikti, kad pastaroji sąvoka yra reliatyvi ir sąlyginė, o kiekvienam ginčo subjektui ji tokia ir bus (neįtikėtina situacija), todėl kiekvieną kartą teismui sprendžiant bylą svarbu atsižvelgti į jos aplinkybes (ginčo kilmė, ginčo suma ir kiti konkrečios bylos klausimai).

Remiantis anksčiau išdėstytu, darome išvadą, kad 5 metų terminas paduoti prašymui atnaujinti procesą yra nepakankamas; įstatymų leidėjas turėtų numatyti situacijas, kurioms esant terminas gali būti ilgesnis, nes LAT priėmus nutartį kuria atnaujinamas procesas po 8 metų (o

¹⁰³ Ten pat.

¹⁰⁴ Ten pat.

teismai turi vadovautis asmenų lygiateisiškumo principu, LAT formuoja vienodą teismų praktiką), kitų asmenų atžvilgiu (kurie norės atnaujinti procesą po 5 metų, su sąlyga, kad tai taip pat neįtikėtina situacija) priėmus neigiamą sprendimą – šie asmenys atsidurs nelygiavertėje padėtyje. Įstatymų leidėjas, vadovaudamasis teismų praktika, turi apibrėžti pagrindus ir situacijas, kurioms esant terminas atnaujinti procesą turėtų būti ilgesnis.

Kitas klausimas, kuris darbe kelia problemų – situacija, kai teismas pasisako dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų. Kaip jau ne kartą darbe minėjome, tai nėra vien proceso atnaujinimo pagrindas, nes apeliacinės bei kasacinės instancijos teismas esant šiam pagrindui turi teisę grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui (LR CPK 327 str., 360 str.). Tačiau šių asmenų dalyvavimas peržiūrint sprendimus teismo sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų pagalba yra ribotas, kadangi tik dalyvaujantys byloje asmenys yra apeliacinio bei kasacinio skundų subjektais (apeliacinio skundo subjektai LR CPK 305 str., kasacinį skundą galintys inicijuoti subjektai LR CPK 342 str.); skundų, kuriais prisidedama prie apeliacinio ar kasacinio skundo, subjektais vėlgi yra asmenys, turintys teisę paduoti apeliacinį ar kasacinį skundą, t. y. dalyvaujantys byloje asmenys (prisidėjimas prie apeliacinio skundo LR CPK 309 str., prisidėjimas prie kasacinio skundo LR CPK 358 str.). Neįtraukti į bylos nagrinėjimą asmenys minėtose kontrolės formose, o taip pat ir pirmosios instancijos teisme, gali įstoti į bylą kaip tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus, tačiau tik iki baigiamųjų kalbų pradžios (LR CPK 46 str.). Tuo tarpu, jei nėra paduotas apeliacinis ar kasacinis skundas, arba terminas įstoti į bylą iki baigiamųjų kalbų yra praleistas, šiems asmenims lieka vienintelis būdas apsiginti – proceso atnaujinimas. Kitu atveju neįtraukti į bylos nagrinėjimą asmenys tampa priklausomi nuo dalyvaujančių byloje asmenų (ar šie pateiks apeliacinį ar kasacinį skundus) arba nuo teismo, kuris nagrinėdamas apeliacinę ar kasacinę bylą, pastebėjęs teismų klaidas, savo iniciatyva jas ištaisys.

„Tais atvejais, kai teismas nusprendė dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų, procesas neatnaujinamas, jeigu šiuo pagrindu prašymą padavęs asmuo galėjo remtis apeliaciniame ar kasaciniame skunde” (CPK 371¹⁸ str. 1d. 7 p., 371¹⁸ str. 2 d.)¹⁰⁵. Tai jau nebegaliojanti nuostata, o naujajame LR CPK šios nuostatos nebeliko, tai visiškai logiška, nes neįtraukti į bylos nagrinėjimą asmenys negali paduoti apeliacinio ar kasacinio skundų.

Kadangi šio darbo dalyku nėra apeliacijos ar kasacijos proceso nagrinėjimas bei nėra gilesnės šių klausimų teorinės ir praktinės analizės, dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų pasisakymo kiek tai liečia kontrolės formas (apeliacija bei kasacija) pasiūlymų

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII-959, įsigal. 1999 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3106.

nepateikiame. Bet kiek tai liečia proceso atnaujinimo institutą bei jo reikšmę, ypatingai akcentuotina šio instituto reikšmė neištrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų atžvilgiu. Tačiau reikia pastebėti, jog taip kaip suformuluotas šis pagrindas LR CPK – „jeigu sprendime teismas nusprendė dėl neištrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų“ – gali būti ginami tik tokie asmenys, dėl kurių teisių ar pareigų teismas pasisakė, tačiau sudėtingoje byloje, nors ir teismui nepasisakius dėl neištrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ar pareigų, šis sprendimas liečia ar gali turėti įtakos ateityje minėtų asmenų teisėms ar pareigoms. Todėl siūlytume LR CPK 366 str. 1 d. 7 p. apibrėžti taip: jeigu teismo sprendimas liečia (turi įtakos) neištrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teises ar pareigas. Toks įtvirtinimas būtų teisingesnis atsižvelgiant į LR CPK 365 str. 1 d. dėstymą – „prašymą atnaujinti procesą gali paduoti šalys ir tretieji asmenys, taip pat neištraukti į bylos nagrinėjimą asmenys, jeigu įsiteisėjęs sprendimas ar nutartis pažeidžia jų teises ar įstatymų saugomus interesus“, nes minėtų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus sprendimas pažeidžia tiek tada, kai teismas pasisako dėl neištrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ar pareigų, tiek ir tada, kai sprendimas liečia jų teises ar pareigas.

LR CPK 366 str. 1 d. 9 p. numato vieną proceso atnaujinimo pagrindų – jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida ir sprendimas (nutartis) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras prašymus atnaujinti procesą šiame punkte numatytu pagrindu taip pat turi teisę paduoti ir dėl teismo sprendimų (nutarčių), kurie buvo peržiūrėti apeliacine tvarka.

Dėl šio pagrindo atitikimo civilinio proceso esmei jau kalbėjome anksčiau nagrinėdami proceso atnaujinimo pagrindus bei proceso atnaujinimo sampratą (žr. 2 skyrių). Išnagrinėti civilinio proceso atnaujinimo požymiai (žr. 1 skyriaus 2 poskyrį) bei instituto esmė leidžia daryti išvadą, kad esant tam tikroms sąlygoms (naujai paaiškėjusios aplinkybės) čia paprastai pirmosios instancijos teismas atnaujina civilinį procesą, o anksčiau priimti teismų aktai netenka galios; nagrinėjamo instituto skirtumas nuo teismo sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų (apeliacijos ir kasacijos) yra tas, kad minėtose kontrolės formose teismo priimtas aktas gali būti neteisėtas ir nepagrįstas (iš bylos duomenų galima matyti), tuo tarpu kalbant apie proceso atnaujinimo institutą, svarbu pasakyti, jog iki proceso atnaujinimo toks sprendimas (nutartis) yra teisėtas ir pagrįstas, nes ištirti įrodymai ir faktinės aplinkybės atitinka priimtą sprendimą, ir tik atsiradus naujoms aplinkybėms teismo priimtas sprendimas (nutartis) tampa neteisėtu ir nepagrįstu.

Nagrinėjant proceso atnaujinimo pagrindą, įtvirtintą LR CPK 366 str. 1 d. 9 p., matome, jog teismo sprendime (nutartyje) padaryta aiški teisės normos taikymo klaida lemia

minėtų teismo aktų neteisėtumą nuo pat jų priėmimo, o tai nebūdinga proceso atnaujinimo institutui, nes pastarasis nėra teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma. Čia negalime kalbėti apie naujai paaiškėjusias aplinkybes, nors ir pareiškėjas tai būtų pastebėjęs jau po teismo sprendimo (nutarties) įsiteisėjimo, nes naujumas reiškia, kad faktiniai duomenys nebuvo ir negalėjo būti žinomi bylos nagrinėjimo eigoje. Todėl remiantis išanalizuotais proceso atnaujinimo požymiais, instituto esme, darome išvadą, jog minėto pagrindo įtraukimas neatitinka proceso atnaujinimo esmės ir ją keičia.

Kita vertus, šį pagrindą nagrinėjant proceso atnaujinimo tikslo – užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas – atžvilgiu, reikia sutikti su šio pagrindo įtraukimu į proceso atnaujinimo pagrindų sąrašą, nes teismo sprendime (nutartyje) padarius aiškia teisės normos taikymo klaidą ir negalint paduoti apeliacinio bei kasacinio skundo dėl praleisto termino, o taip pat jei bus atmestas ir proceso atnaujinimo prašymas šioje byloje, nebus pasiekti civilinio proceso tikslai, t.y. nebus apginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesai (LR CPK 2 str.). Tokiu atveju gali susidaryti situacija, kad bus palikti galioti neteisėti ir nepagrįsti teismų sprendimai (nutartys).

Kaip nurodoma aiškinamajame rašte „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso I-III dalių projekto“, projekto rengėjai rėmėsi socialinio civilinio proceso modeliu, būdingu daugeliui Europos valstybių, labiausiai atspindinčių Austrijos civilinio proceso teisėje¹⁰⁶. Jų pasiūlytas papildomas proceso atnaujinimo pagrindas – jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta aiški materialiosios teisės taikymo klaida ir sprendimas (nutartis) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka – buvo priimtas (LR CPK 366 str. 1 d. 9 p.). „Kadangi tokiu atveju kasacija negalima, tokiu būdu būtų galima ištaisyti teisės aiškinimo ir taikymo klaidas“¹⁰⁷. Tačiau aptariamo pagrindo Austrijos civilinio proceso kodekse¹⁰⁸ proceso atnaujinimo pagrindų sąrašė (Austrijos ZPO 530 str.) nerandame. Doc. dr. V. Nekrošiaus nuomone, šio pagrindo įtraukimas į pagrindų sąrašą sudarys palankias galimybes vilkinti procesą¹⁰⁹.

Nagrinėdami proceso atnaujinimo sampratą, pateikėme pasiūlymus dėl dokumentų, kuriais bylą užbaigus vėliau jos procesas gali būti atnaujintas, sąrašo plėtimo (žr. 2.2 skyrių).

¹⁰⁶ <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=147584&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004 m. spalio 25 d.

¹⁰⁷ Ten pat.

¹⁰⁸ <http://www.ris.bka.gv.at/bundesrecht/>; prisijungimo laikas: 2004 m. spalio 27 d.

¹⁰⁹ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 237.

IŠVADOS

1. Civilinio proceso atnaujinimo institutas egzistuoja daugelyje valstybių. Jo buvimas pagrįstas būtinybe tam tikrais atvejais ištaisyti jau priimtą įsiteisėjusį teismo sprendimą (plačiąja prasme) paaiškėjus naujoms aplinkybėms. Civilinio proceso teisės moksle proceso atnaujinimas nėra priskiriamas teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formoms ir daugelyje valstybių yra atribotas nuo kasacinės stadijos.
2. Civilinio proceso atnaujinimo instituto reglamentavimas Lietuvoje XX-XXI amžiuje nebuvo pastovus. Institutas buvo nepagrįstai priskiriamas kasacinės stadijos dalimi, taip pažeidžiant koncentruotumo principo taikymą, kadangi kasacinės instancijos teismui nusprendus atnaujinti procesą, byla būdavo grąžinama pirmosios instancijos teismui. Kito pagrindu, kuriais remiantis galėjo būti atnaujinamas bylos procesas, sąrašas, taip pat prašymo atnaujinti procesą pateikimo terminai. 2003 metais įsigaliojęs LR CPK, skirtingai nei anksčiau galiojęs, numato tris proceso atnaujinimo bylos etapus: prašymo atnaujinti procesą priėmimo klausimo svarstymas rašytinio proceso tvarka, klausimo dėl proceso atnaujinimo nagrinėjimas teismo posėdyje ir pakartotinis bylos nagrinėjimas atnaujinus procesą.
3. LR CPK 365 str. numato, kad bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi), procesas gali būti atnaujintas nustatytais pagrindais ir tvarka. Tačiau aktų, kurių pagrindu bylos procesas gali būti atnaujintas, sąrašas turi būti platesnis nei įtvirtintas šiame straipsnyje. *Siekiant aiškumo, o taip pat ir proceso atnaujinimo tikslų, siūlome teismo procesinius dokumentus – nutarimą bei teismo įsakymą - įtraukti į teismo dokumentų sąrašą, kuriais užbaigus bylą vėliau procesas gali būti atnaujintas atsiradus aplinkybėms, sudarančioms proceso atnaujinimo pagrindą, o taip pat šie dokumentai įtrauktini ir į proceso atnaujinimo sampratą.*

Proceso atnaujinimo samprata

4. **C i v i l i n i o p r o c e s o a t n a u j i n i m a s** – tai civilinio proceso stadija, kurioje peržiūrimas įsiteisėjęs teismo sprendimas (plačiąja prasme), į bylos nagrinėjimą iš esmės įtraukiant aplinkybes, kurios yra svarbios nustatyti tiesą ir egzistavo nagrinėjant bylą, tačiau nebuvo arba negalėjo būti žinomos, arba peržiūrimas teismo sprendimas siekiant ištaisyti tam tikrus proceso ar materialinės teisės trūkumus.
5. **P r o c e s o a t n a u j i n i m a s** – tai civilinio proceso stadija, kurioje paprastai pirmosios instancijos teisme remiantis naujai paaiškėjusiomis aplinkybėmis (su tam

tikromis išimtimis), kurias sudaro civiliniai ar baudžiamieji pagrindai, patikrinamas įsiteisėjęs teismo sprendimas, nutartis, nutarimas, teismo įsakymas.

6. Bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu (plačiąją prasme), procesas gali būti atnaujintas tiek tada, kai byla buvo užbaigta pirmosios instancijos teisme, tiek ir tada, kai šios instancijos teismo sprendimas buvo apskūstas aukštesniems teismams, t. y. buvo apeliacinis arba ir kasacinis procesas.
7. Tiksliniu požiūriu, **p r o c e s o a t n a u j i n i m a s** – tai civilinio proceso stadija, kuri leidžia šalims ir tretiesiems asmenims, taip pat neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą asmenims apginti pažeistas jų teises bei įstatymų saugomus interesus, nesant galimybės tai padaryti sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų pagalba.

Proceso atnaujinimo reikšmė

8. Nagrinėjamo instituto tikslas – užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas bei siekis, kad nebūtų palikti galioti galimai neteisėti ir nepagrįsti teismų sprendimai. Proceso atnaujinimo instituto pagalba ginami tiek privatūs, tiek viešieji interesai, kurie dažnai gali sutapti ir yra neatsiejami.
9. Teisiniai proceso atnaujinimo santykiai gan retai susiklosto praktikoje. Tačiau šio instituto reikšmė yra ta, kad jau baigtoje civilinėje byloje proceso atnaujinimas yra labai svarbi priemonė, suteikianti galimybę šalims, tretiesiems asmenims, o ypač neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą asmenims apginti pažeistas jų teises ar įstatymų saugomus interesus, kai nebėra galimybės juos apginti teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės instancinės sistemos būdais. Neįtraukti į bylos nagrinėjimą asmenys turi labai ribotas galimybes dalyvauti apeliaciniame ar kasaciniame procese, todėl proceso atnaujinimas yra labai svarbi galimybė šiems asmenims apginti pažeistas jų teises ar įstatymų saugomus interesus.
10. Atnaujinus procesą ir teismui panaikinus ar pakeitus ankstesnįjį sprendimą ar nutartį, jeigu jie jau buvo įvykdyti ar pradėti vykdyti, teismas vienos iš šalių prašymu įpareigoja šalis grąžinti tai, ką jos yra gavusios vykdydamos sprendimą.
11. LR CPK 366 str. 1 d. 7 p. numatyta vienu proceso atnaujinimo pagrindų – „jeigu sprendime teismas nusprendė dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ar pareigų“ – gali būti ginami tik tokie asmenys, dėl kurių teisių ar pareigų teismas pasisakė, tačiau sudėtingoje byloje, nors ir teismui nepasisakius dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ar pareigų, šis sprendimas liečia ar gali turėti įtakos ateityje minėtų asmenų teisėms ar pareigoms. *Todėl siūlytume LR CPK 366 str. 1 d. 7 p.*

apibrėžti taip: jeigu teismo sprendimas liečia (turi įtakos) neištrauktą į bylos nagrinėjimą asmenų teises ar pareigas.

12. Teismų praktika rodo, kad penkerių metų terminas paduoti prašymui atnaujinti procesą yra nepakankamas; be to, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika eina kita linkme nei reikalauja įstatymas, ir bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu, procesas yra atnaujinamas praėjus nuo įsiteisėjimo daugiau kaip penkeriems metams. *Todėl įstatymų leidėjas, vadovaudamasis teismų praktika, turėtų apibrėžti pagrindus ir situacijas (ginčo suma, jos kilmė, teismo sprendimo priverstinio vykdymo terminų klausimas ir kt.), kurioms esant terminas atnaujinti procesą turėtų būti ilgesnis.*
13. LR CPK 366 str. 1 d. 9 p. įtvirtinto proceso atnaujinimo pagrindo – jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) padaryta aiški teisės normos taikymo klaida - įtraukimas į proceso atnaujinimo pagrindų sąrašą paverčia minėtą institutą dar viena teismo sprendimų kontrolės forma ir neatitinka nagrinėjamo instituto esmės. Tačiau šį pagrindą nagrinėjant proceso atnaujinimo tikslo – užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas – atžvilgiu, reikia sutikti su šio pagrindo įtraukimu į proceso atnaujinimo pagrindų sąrašą, nes teismo sprendime (nutartyje) padarius aiškia teisės normos taikymo klaidą ir negalint paduoti apeliacinio bei kasacinio skundo dėl praleisto termino, o taip pat jei bus atmestas ir proceso atnaujinimo prašymas šioje byloje, nebus pasiekti civilinio proceso tikslai, t. y. nebus apginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesai (LR CPK 2 str.). Tokiu atveju gali susidaryti situacija, kad bus palikti galioti neteisėti ir nepagrįsti teismų priimami aktai.
14. *Tolesnis darbo problemų tyrimas gali būti plėtojamas vykdymo srityje, t. y. išsprendus proceso atnaujinimo bylą ir priėmus teismo sprendimą ar nutartį, kuria pakeičiami ar panaikinami ankstesni teismų aktai, yra sprendžiamas įvykdymo atgrėžimas.*

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Vilnius, Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1993.
2. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr.IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr.IX-743 // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1998 m. gruodžio 10 d. Nr. VIII-959, įsigal. 1999 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3106.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. 1994 m. lapkričio 8 d. Nr. I – 636, įsigal. 1995 sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1994, Nr. 93-1809.
7. Civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 1964 m. liepos 7 d. įstatymu, (įsigal. 1965 m. sausio 1 d.).
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
9. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
10. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso I – III dalių projekto. IXP – 926. 2001 m. rugpjūčio 13 d.
11. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации, 2002.

Specialioji literatūra

12. Abramovas S. N. Tarybinis civilinis procesas. - Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
13. Butkys Č. Civilinės teisenos įstatymas. - Kaunas, 1938.
14. Civilinio proceso teisė / E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius. – Vilnius: Justitia, 2003.
15. Civilinis procesas / V. Mikelėnas. Pirmoji dalis. - Vilnius: Justitia, 1997.

16. Civilinis procesas / V. Mikelėnas. Antroji dalis. - Vilnius: Justitia, 1997.
17. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – 3-čiasis patais. ir papild. leid. – V.: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993.
18. Driukas A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002, t. 28(20). P. 164-177.
19. Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. – Vilnius: Mintis, 1980.
20. Mikelėnas V. Quo vadis? arba eksperimentuojame toliau // Justitia. 1999, Nr.5/6. P. 46-51.
21. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. - Vilnius: Justitia, 2002.
22. Nekrošius V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai // Teisė. 2002, Nr. 43, P. 152 – 163.
23. Nekrošius V. Teisingo sprendimo sąvoka civilinio proceso mokyklose // Teisės problemos. – 1997. – Nr.2, P. 63-69.
24. Nekrošius V. Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė. – V., 1996.
25. Ramelis K. Proceso atnaujinimą reguliuojančių teisės normų taikymo apžvalga: paskaitų konspektai. -Lietuvos teisėjų mokymo centras (LTMC), 2002.
26. Teisinės minties šventė – 2004. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
27. Большой юридический энциклопедический словарью. Москва: Книжный мир, 2002.
28. Громов Н.А., Николайченко В.В., Францифоров Ю.В. О действии принципов публичности и диспозитивности при возобновлении уголовных и гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам. – Правосудие. С. 186 – 198.
29. Жилин Г. А. Целевые установки гражданского судопроизводства и проблема судебной ошивки // Государство и право.2000, No.3. С. 51-58.
30. Зайцев И. М. Устранение судебных ошибок в гражданском процессе. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1985.
31. Лесницкая Л. Ф. Основание к отмене обжалованных судебных решений. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1962.
32. Морозова Л. С. Пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Москва: Государственное издателство юридической литературы.- 1959.

Teismų praktika

33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gruodžio 15 d. nutartis c. b. *D. Maratkanovas ir kt. v. M. Ščelkunova.*, Nr. 3K-3-954/1999, kat 36.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c. b. *Švenčionių rajono valstybinė mokesčių inspekcija v. DA-Deutsche Allgemeine Versicherung Aktiengesellschaft*, Nr. 3K-3-739/2000, kat. 37.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. b. *O. Daunoravičienė v. B. Valiūnas*, Nr. 3K-3-1082/2002, kat. 89, 94.1, 118.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 30 d. nutartis c. b. *R. Varkalienė v. A. Arlauskas*, Nr. 3K-3-843/2003.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 22 d. nutartis c. b. *AB „Ūkio bankas“ v. UAB „Differens“*, Nr. 3K-3-994/2003, kat. 118.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. *A. Sinkevičienė v. AB „Turto bankas“*, Nr. 3K-3-233/2004, kat. 118.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 20 d. nutartis c. b. *UAB „Čeltaura“ v. UAB „Medas“*, Nr. 3K-3-458/2004, kat. 118.
40. Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2000 m. sausio 7 d. nutartis c. b. *V. Slatkevičius v. Kaišiadorių raj. Savivaldybė*, Nr. 2-978-02/2000.
41. Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2000 m. gegužės 5 d. sprendimas c. b. *J. Dabašinskienė, V. Raižienė, A. Raižys v. J. Stankevičius*, Nr. 2-620/2000.
42. Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2003 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. *G. Morkūnas v. V. Paškevičius*, Nr. 2-978-02/2003.
43. Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2004 m. vasario 6 d. nutartis c. b. *A. Suslavičius, B. Suslavičius v. M. A. Suslavičienė*, Nr. 2-286-02/2004.
44. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 22 d. nutartis c. b. *J. Dabašinskienė, V. Raižienė, A. Raižys v. J. Stankevičius*, Nr. 2A-1018/2000.
45. Marijampolės rajono apylinkės teismo 2003 m. vasario 5 d. sprendimas c. b. *R. Zdebskytė, A. Zdebskytė, T. Zdebskis, SPUAB „Kalvarijos komunalininkas“ v. V. Zdebskis*, Nr. 2-321-06/2003.

46. Marijampolės rajono apylinkės teismo 2004 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. *A. Bliūdžius v. UAB „Lateko lizingas”*, Nr. L2-4167-06/2004.
47. Marijampolės rajono apylinkės teismo 2004 m. rugsėjo 27 d. nutartis c. b. *R. Zapareckienė v. R. Milaševičius*, Nr. N2-4395-03/2004.

Interneto svetainių dokumentai

48. <http://www3.lrs.lt>;
49. <http://www.tm.lt/strasburas/eztk.doc>;
50. <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=147584&Condition2=>;
51. <http://www.lat.litlex.lt>;
52. <http://www.dejure.org/gesetze/ZPO>;
53. <http://www.lexinfosys.de/document.asp?id=5205>;
54. <http://www.lexinfosys.de/document.asp?id=2505>;
55. <http://www.lexinfosys.de/document.asp?id=7190#ras3gl38>;
56. <http://www.ris.bka.gv.at/bundesrecht/>;
57. <https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=334147&Lang=en> .

SANTRAUKA

Iki 1998 metų CPK pakeitimų civilinio proceso atnaujinimo institutas buvo kasacinio proceso sudėtine dalimi. Po minėtų pakeitimų įsigaliojimo proceso atnaujinimas buvo atskirtas nuo kasacinio proceso ir jam suteiktas savarankiško instituto statusas. Toks pakeitimas leido išvengti dvigubo proceso, kuris buvo tuomet, kai proceso atnaujinimo klausimus sprendavo kasacinės instancijos teismas. Be to, nagrinėjamas institutas nėra laikomas teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma, o priimtas teismo aktas iki proceso atnaujinimo yra laikomas teisėtu ir pagrįstu, nes remiasi tuo metu teismui žinomais įrodymais bei aplinkybėmis.

Magistro baigiamajame darbe „Proceso atnaujinimas: samprata ir reikšmė“ lyginamas civilinio proceso atnaujinimo instituto reglamentavimas užsienio valstybėse, pateikiama jo raida Lietuvoje, nagrinėjami šio instituto požymiai, skirtumai nuo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų (apeliacija ir kasacija), nagrinėjama civilinio proceso įgyvendinimo principų pusiausvyros problema, pateikiamos suformuluotos proceso atnaujinimo sampratos, atskleidžiama reikšmė. Pateikiamas kritiškas LR CPK XVIII skyriaus „Proceso atnaujinimas“ normų vertinimas bei galimi pasiūlymai, atsižvelgiant į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos, įstatymo normų bei teorijos skirtumus.

Proceso atnaujinimas jau baigtoje civilinėje byloje yra labai svarbi priemonė, suteikianti galimybę šalims, tretiesiems asmenims, taip pat neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą asmenims apginti pažeistas jų teises ar įstatymų saugomus interesus, kai nebėra galimybės juos apginti teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės instancinės sistemos būdais.

SUMMARY

Till the alterations of Civil Procedure Code in 1998 institute of reopening of proceedings was constituent of cassation. After above-mentioned alterations came into force reopening of proceedings was separated from cassation and was given status of the independent institute. This change allowed to avoid dual process that was then the Court of Cassation decided questions on reopening of proceedings. Moreover, analyzed institute is not considered as control mean of legality and validity, and judicial act is considered legal and grounded because it is founded on evidence and circumstances hereupon known by the court.

In this master thesis "Reopening of Civil Proceedings: Conception and Importance" there is compared regulation of reopening of civil proceedings in foreign countries, its development in Lithuania presented, features of this institute, difference from control means of legality and validity (appeal and cassation) are analyzed, question of civil process implementation principles balance is examined, conceptions of reopening of proceedings are presented, the importance is revealed. Critical evaluation of norms of chapter XVIII "Reopening of Proceedings" in Civil Procedure Code of Republic of Lithuania and possible suggestions considering difference in practice of the Supreme Court of Lithuania, norms of laws and theory are presented.

Reopening of proceedings in already closed case is very important mean ensuring opportunity for parties, third parties and persons not joined to hearing of the case to defend their violated rights and legal interests, when there is no possibility to defend them by control means of legality and validity of court decisions in instance system.

Dovilė Vitkauskaitė
2004 m. gruodžio 3 d.